

Povezanost socioekonomskog statusa roditelja i pragmatičkog jezika djece predškolske i rane školske dobi

Dagostin, Deborah

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:771334>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Povezanost socioekonomskog statusa roditelja i pragmatičkog jezika djece predškolske i rane
školske dobi

Deborah Dagostin

Zagreb, rujan 2023.

Sveučilište u zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Povezanost socioekonomskog statusa roditelja i pragmatičkog jezika djece predškolske i rane
školske dobi

Deborah Dagostin

prof. dr. sc. Marijan Palmović

Zagreb, rujan 2023.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad (Povezanost socioekonomskog statusa roditelja i pragmatičkog jezika djece predškolske i rane školske dobi) te da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirani ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Deborah Dagostin

Mjesto i datum: Zagreb, rujan 2023.

Zahvala

Zahvaljujem djeci i njihovim roditeljima koji su sudjelovali u ovom istraživanju te djelatnicima ustanova koji su mi nesebično pomagali i izašli ususret (OŠ Vladimira Nazora Pazin, DV Olga Ban Pazin, OŠ Trnje Zagreb, DV Vrbik Zagreb, DV Trešnjevka Zagreb, DV Izvor Zagreb i DV Cvjetno Zagreb).

Hvala mojoj obitelji koja me podržava i daje vjetar u leđa. Posebno hvala mojoj sestri i kolegici Miriam te mojim roditeljima koji su na sve načine podržavali i omogućili moje obrazovanje.

Hvala mojim kolegicama i prijateljicama koje su cijeli period studiranja učinile lakšim i ljepšim, a na osobit način bile podrška tijekom nastanka ovog rada.

Posebno hvala mentoru profesoru Marijanu Palmoviću na nesebičnoj podršci, vodstvu i strpljenju.

Povezanost socioekonomskog statusa roditelja i pragmatičkog jezika djece predškolske i rane školske dobi.

Studentica: Deborah Dagostin

Mentor: prof. dr. sc. Marijan Palmović

Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Odsjek za logopediju

Sažetak:

Pragmatika i socioekonomski status (SES) dva su konstrukta čija je definicija široka, a istraživanja koja se njima bave neusklađena. Istraživanja odnosa SES-a i različitih područja dječjeg razvoja, uglavnom dosljedno ukazuju na neku vrstu odnosa i povezanosti. U ovom istraživanju ispitivala se povezanost SES-a roditelja i pragmatičkih vještina njihove djece u dobi od 6;00 do 7;11 godina. U istraživanju je sudjelovalo 106 djece ciljane dobi koja pohađaju školu ili dječji vrtić na području grada Pazina i grada Zagreba. Rezultati su pokazali kako ne postoji statistički značajna povezanost između stupnja SES-a roditelja i indeksa pragmatičkog jezika njihove djece. Također, nije dobivena značajna povezanost stupnja SES-a svakog roditelja zasebno i indeksa pragmatičkog jezika. Pokazalo se da postoje razlike u stupnju SES-a između roditelja djece iz Pazina i roditelja djece iz Zagreba, međutim između te dvije skupine djece nije nađena razlika u uspješnosti na testu pragmatičkih vještina. Zaključuje se kako su rezultati potencijalno posljedica nedovoljno heterogenog uzorka i nestandardiziranog ispitnog materijala. Ukoliko rezultati daju realnu sliku, mogu se objasniti eventualnim utjecajem odgojno-obrazovnih programa na dječje pragmatičke vještine.

Ključne riječi: socioekonomski status, pragmatika, jezik, TOPL-2

Parental socioeconomic status and the development of pragmatic language in preschool and school age children

Student: Deborah Dagostin

Mentor: Marijan Palmović, PhD, professor

University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, Department of Speech and Language Pathology

Abstract:

Pragmatics and socioeconomic status (SES) are two constructs for which the definitions are broad, and the research referring to them is inconsistent. Research on the relation between SES and different areas of child development in general consistently points to some kind of relation and connection. In this study, the connection between the parents' SES and the pragmatic skills of their children between the age of 6;00 and 7;11 was investigated. In this research, 106 children of the target age attending school or kindergarten in the area of Pazin and Zagreb participated. The results showed that there is no statistically significant relationship between the level of parents' SES and the pragmatic language index of their children. Also, no significant correlation was obtained between the level of SES of each parent separately and the children's index of pragmatic language. It was shown that there are differences in the level of SES between the parents of children from Pazin and the parents of children from Zagreb. However, no difference was found between the two groups of children in the performance of the pragmatic skills test. It is concluded that the results are potentially the result of an insufficiently heterogeneous sample and non-standardized test material. If the results give a realistic picture, they can be explained by the possible influence of educational programs on children's pragmatic skills.

Key words: socioeconomic status, pragmatics, language, TOPL-2

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. JEZIK – DEFINICIJA I RAZVOJ	2
2.1. Čimbenici razvoja jezika	3
3. PRAGMATIKA	3
3.1. Definicija pragmatike	3
3.2. Uredan razvoj pragmatike	4
3.2.1. Razvoj konverzacijskih vještina	5
3.2.2. Razvoj narativnih vještina	6
3.2.3. Razvoj sociolingvističkih vještina	7
3.3. Patologija i dijagnostika u pragmatiki	8
3.3.1. Dijagnostički instrumentarij	9
4. SOCIOEKONOMSKI STATUS	11
4.1. Odnos socioekonomskog statusa i dječjeg razvoja	12
4.1.1. Utjecaj SES-a na zdravlje	12
4.1.2. Utjecaj SES-a na kognitivni i socioemocionalni razvoj	13
4.2. Utjecaj SES-a na jezični razvoj djeteta	13
4.2.1. Utjecaj oca na dječji jezični razvoj	15
4.3. Odnos socioekonomskog statusa roditelja i pragmatičkih vještina djece	16
4.3.1. Komunikacija i teorija uma	16
4.3.2. Narativ	17
5. PROBLEM ISTRAŽIVANJA	19
5.1. Cilj istraživanja i problemska pitanja	19
6. METODE ISTRAŽIVANJA	20
6.1. Uzorak	20
6.2. Opis varijabli i mjernih instrumenata	20
6.3. Način provedbe istraživanja i obrada podataka	22
7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA	22
7.1. Deskriptivna statistika i normalnost distribucije	22
7.2. Razlike među ispitanicima prema geografskoj sredini	25
7.3. Povezanost socioekonomskog statusa roditelja i pragmatičkih vještina njihove djece	26
7.4. Povezanost SES-a majke odnosno oca i pragmatičkih vještina djece	29
7.5. Rezultati na razini čestica	31

8. ZAKLJUČAK	35
9. LITERATURA	37
10. PRILOZI	40

1. UVOD

Ljudi su urođeno društvena bića koja imaju prirodnu sklonost međusobnoj komunikaciji. Djeca već u prvoj godini života počinju komunicirati. U početku jednostavnim komunikacijskim sredstvima kao što su rane geste pa sve do kompleksnih jezičnih oblika. Dječji se jezik razvija, postaje sve sofisticiraniji i fleksibilniji te ga djeca, koja postaju odrasli ljudi, sve vještije koriste u različite svrhe. Jezična sastavnica koja se bavi uporabom jezika jest pragmatika. Ona se ponegdje smatra graničnim konceptom s obzirom da nije toliko striktna i objektivna kao što je to slučaj kada govorimo o ostalim jezičnim sastavnicama. Vrlo je relativna i zahtijeva prilagodbu situaciji. Upravo iz tog razloga je ona najmanje istražena sastavnica jezika, a istraživanja nisu usklađena i ponekad daju kontradiktorne informacije. Posljedično, i alati za procjenu pragmatike manje su razvijeni, objektivni i pouzdani.

Drugi koncept koji je u središtu ovog rada jest socioekonomski status (SES). Sam pojam SES-a vrlo je širok i obuhvaća velik broj elemenata, odnosno potencijalnih varijabli kada je u pitanju njegovo mjerenje. Njegov je utjecaj istraživan u okviru različitih znanstvenih disciplina, pa tako i njegov odnos s jezikom odnosno jezičnim razvojem. Toliki istraživački interes potencijalno proizlazi iz uvjerenja da obitelji s visokim SES-om svojoj djeci omogućuju pristup nizu usluga, dobara, roditeljskih aktivnosti i društvenih veza koje su korisne za dijete. S druge strane, postoji i zabrinutosti da mnoga djeca s niskim SES-om nemaju pristup tim istim resursima i iskustvima, čime su uskraćena za mentalno i materijalno blagostanje što ih dovodi u opasnost od razvojnih problema.

U ovom će se radu dati pregled i opis oba koncepta zasebno, te njihova odnosa na temelju dosadašnjih istraživanja. Sam istraživački dio rada bavi se odnosom indeksa pragmatičkog jezika i ukupnog SES-a roditelja te pojedinih varijabli vezanih uz oca odnosno majku. Uz to, dat će se komentar na nestandardiziranu hrvatsku inačicu testa TOPL-2.

2. JEZIK – DEFINICIJA I RAZVOJ

Jezik je jedinstvena ljudska pojava, apstraktan sustav znakova koji poglavito služi za sporazumijevanje, iako ima i brojne druge uloge, poput poimanja svijeta, sredstva djelovanja, sredstva stvaranja, sredstva poistovjećivanja i tako dalje (Jelaska, 2005). Jezik je kompleksan konstrukt, istraživani stoljećima. Kroz godine, pojavljivale su se različite teorije filozofa i lingvisti koje su davale različite definicije jezika. Čitajući literaturu, može se uočiti kako se autori teško slažu oko jedinstvene definicije jezika. Henry Sweet, engleski fonetičar i lingvist, tumači jezik kao izražavanje ideja pomoću glasova spojenih u riječi. Riječi se spajaju u rečenice, a ta kombinacija odgovara kombinaciji ideja u mislima. Nadalje, američki lingvisti Bernard Bloch i George L. Trager kažu da je jezik sustav proizvoljnih vokalnih simbola pomoću kojih socijalna zajednica surađuje. Jedna od novijih definicija kaže da je jezik sustav konvencionalnih govornih, manualnih, tj. znakovanih, ili pisanih simbola pomoću kojih se ljudska bića, kao članovi društvene skupine i sudionici njezine kulture, izražavaju. Funkcije jezika uključuju komunikaciju, izražavanje identiteta, igru, maštovito izražavanje i emocionalno oslobađanje (Crystal i Robins, 2023). Različiti autori stavljaju naglasak na različite segmente jezika – njegovu formu, funkcionalnost, način razvoja na razini pojedinca i na razini čovječanstva. Ako u prvi plan stavimo formu, jezik možemo gledati na temelju njegovih sastavnica - fonologije, morfologije, sintakse, semantike te pragmatike. Glasovi i glasovni sustav jezika čine fonologiju jezika, morfologija jest sustav za kombiniranje jedinica značenja, sustav kojim je određeno spajanje riječi u rečenice je sintaksa, a znanje na kojem se temelji uporaba jezika u komunikacijskim funkcijama je znanje pragmatike. Svaku od tih sastavnica može se proučavati zasebno. Međutim, sve se te sastavnice međusobno isprepliću te se kod djece razvijaju paralelno (Hoff, 2008). Jezični se razvoj događa i prije pojave njegove produkcije. Tijekom prve godine djeca mijenjaju repertoar glasova sukladno materinskom jeziku, postupno počinju razumjeti pojedine riječi (npr. svoje ime) te počinju usvajati osnove komunikacije. Tijekom druge godine najočitiji je razvoj vokabulara. U ovoj dobi događa se pojava tzv. rječničkog brzaca. U tom periodu djetetov ekspresivni rječnik narasta do 300 riječi te dijete počinje proizvoditi kombinacije riječi (Fenson i sur., 1994; prema Hoff, 2008). Tijekom treće godine najviše napreduje razvoj gramatike te je dijete do kraja treće godine sposobno proizvesti pune rečenice. Tijekom četvrte godine savladano se dalje razvija, ali u ovoj dobi za veliki broj djece počinje i ulazak u odgojno obrazovni sustav. To znači promjene u korištenju jezika – dijete se nalazi u novim situacijama i dolazi u veći broj komunikacijskih situacija s većim brojem komunikacijskih partnera (Hoff, 2008).

2.1. Čimbenici razvoja jezika

Kada se govori o razvoju jezika, često se spominju dvije teorijske struje koje tumače kapacitet usvajanja jezika – stečenost jezika i urođenost (Hoff 2008; Bates 1999). Teoriju urođenosti odnosno nativizam predstavlja lingvist Noam Chomsky. On se zalaže za stav da znanje potječe iz ljudske prirode. Tumači kako postoji univerzalna gramatika koja je apstraktni sustav koji ne može biti naučen. Nadalje ovaj stav podupire činjenicom kako su ljudi sposobno stvarati rečenice koje nikada prije nisu izgovorene, isto kao i činiti greške u govoru koje nikada prije nisu učinjene. Upravo je tom teorijom Chomsky zamijenio onu oprečnu, a to je empirizam, odnosno teorija koja kaže da znanje potječe iz okoline, a dolazi kroz osjetila što znači da su sva ponašanja naučena. Ova je teorija bila popularna i psihologiji pa je imala utjecaja i na tumačenje razvoja jezika. Predstavnik ove teorije u novije vrijeme bio je Burrhus Frederic Skinner. On tvrdi kako smo kao ljudi sposobni govoriti jer imamo vrijeme, prilike i kapacitet za učenje riječi i asocijacija koje te riječi povezuju (Bates, 1999). Usprkos oprečnosti ovih dviju teorija, ono oko čega će se većina složiti jest da je jezični razvoj u nekoj mjeri pod utjecajem oba koncepta – okoline (vanjski faktori) i genetike (unutarnji faktori). Najčešći unutarnji faktori koji se spominju u literaturi su redoslijed rođenja i spol (Kuvač-Kraljević, Blaži, Schults, Tulviste i Stolt, 2021). Među vanjskim čimbenicima veliku ulogu ima upravo socioekonomski status roditelja.

3. PRAGMATIKA

3.1. Definicija pragmatike

Pragmatika je jedna od pet jezičnih sastavnica te je ona najmanje istražena. Vrlo je široka i teško je odrediti njene granice, a time i dati jednoznačnu definiciju. Pragmatika, odnosno pragmatička sposobnost, navodi se kao jedna od podspobnosti komunikacijske jezične sposobnosti. Komunikacijska jezična sposobnost omogućava služenje jezičnim sredstvima. Njene su temeljne podspobnosti jezična, tj. lingvistička, društvenojezična, tj. sociolingvistička i uporabna, odnosno pragmatička sposobnost. Jezična se sposobnost odnosi na poznavanje i razumijevanje jezika kao sustava, bez obzira na društvene norme i različite oblike jezika. Ovdje se svrstavaju leksička, gramatička, semantička, fonološka, ortografska i ortoepska jezična razina. Društvenojezična sposobnost podrazumijeva društvene aspekte uporabe jezika. Uporabna odnosno pragmatička sposobnost odnosi se na funkcionalnu

uporabu jezika, tj. različite jezične uloge i govorne činove (Jelaska, 2005). Ono čime se pragmatika prvenstveno bavi jest proučavanje govornikova značenja u odnosu na upotrebu jezika, odnos između znakova i njihovih korisnika, sposobnost korištenja jezika i drugih izražajnih sredstava, kao što su geste, pokreti tijela, izrazi lica i paralingvistički znakovi; prenošenje komunikacijskih značenja u kontekstu, sposobnost vođenja razgovora, analiza diskursa (Bosco, Tirassa i Gabbatore, 2018). Skupina vještina koje ASHA navodi kao pragmatičke vještine uključuje: (1) korištenje jezika u različite svrhe kao što su pozdravljanje, informiranje, zahtijevanje, obećavanje, ili zamolba, (2) prilagodba jezika s obzirom na potrebe slušatelja ili situaciju kao što su drugačiji način obraćanja novorođenčetu nego odrasloj osobi, davanje više informacija nekome tko nije upoznat s temom razgovora, izostavljanje nekih detalja kada netko već poznaje temu ili drugačija komunikacija na javnom mjestu nego kod kuće, (3) slijeđenje pravila konverzacije i pripovijedanja kao što su izmjene uloge govornika i slušatelja, najava teme kada govornik počinje govoriti, dosljednost temi, pokušaj promjene načina iskaza kada postoji pretpostavka da slušatelj nije razumio poruku, korištenje gesta i govora tijela poput pokazivanja ili slijeganja ramenima, održavanje primjerene međusobne udaljenosti tijekom razgovora ili korištenjem izraza lica i kontakta očima ASHA (2023).

Ukratko, može se reći kako je pragmatika granično jezična disciplina, a uključuje sposobnosti uporabe jezika za ostvarivanje komunikacijskih svrha na prikladan način.

3.2. Uredan razvoj pragmatike

Teme koje se proučavaju unutar područja dječjeg pragmatičnog razvoja usmjerene su na širok raspon različitih, ali neraskidivo povezanih segmenata komunikacijske kompetencije kao što su pojava i razvoj verbalnih komunikacijskih činova u male djece, razvoj konverzacijskih vještina, povećanje osjetljivosti na društvene parametre razgovora, dječje usvajanje žanrova proširenog diskursa kao što su narativi, objašnjenja i tako dalje (Cekaite, 2012). U razvoju pragmatike kod djece važne su dvije vrste interakcija: interakcija dijete-odrasla osoba i vršnjačke interakcije. Te interakcije omogućuju različite uloge sudionika, komunikacijske žanrove i različite stupnjeve podrške u razgovoru. Odrasli uglavnom podupiru sudjelovanje djeteta u razgovoru pružajući model i skeliranje (eng. *scaffolding*) kao oblik podrške. S druge strane u komunikaciji s vršnjacima ne postoji podrška te djeca imaju prilike sudjelovati u razgovoru na drugačiji način te steći konverzacijske vještine i uloge koje im nisu dostupne u

konverzaciji s odraslima zbog asimetričnog odnosa u vidu socijalnog znanja i moći (Blum-Kulka, Huch-Taglicht i Avni, 2004).

Najraniji oblici i preduvjeti komunikacije su interakcije uz združenu pažnju. U početnim interakcijama dijete-odrasla osoba, odrasla osoba je ta koja nosi većinu odgovornosti u interakciji - odrasli uključuju dojenčad u komunikacijske izmjene koje postaju osnova za kasniju pojavu prave intencionalne komunikacije (Camaioni, 1993; prema Hoff, 2008). Osim što te početne interakcije igraju važnu ulogu u razvoju komunikacije, one utječu i na razvoj jezika, i to na dva načina. Želja za komunikacijom predstavlja i motiv za razvoj jezika. Također, u tom procesu potreban je partner koji će s djetetom biti u interakciji. Ovdje je uloga komunikacijskog partnera manje izražena kao takva, već je komunikacijski partner važniji kao pružatelj jezičnog unosa (Shatz, 1994; prema Hoff, 2008). Što je dijete više uključeno u komunikaciju, ima više prilika unaprjeđivati jezično znanje kroz korištenje jezika te uočavanje i popravljavanje komunikacijskih lomova (Hoff, 2008)

Kroz istraživanja razvoja pragmatike kod djece, najčešće opisivana polja razvoja su razvoj konverzacijskih vještina, razvoj diskursa, odnosno narativnih vještina, te primjena odgovarajućih registara i pristojnost.

3.2.1. Razvoj konverzacijskih vještina

Konverzacijske vještine sastoje se od složene kombinacije vještina - vještina *turn taking-a*, iniciranja i održavanje relevantne teme te sposobnosti prepoznavanja i popravljanja komunikacijskih lomova. Turn taking se odnosi na sposobnost osobe da prepozna odgovarajuće mjesto u razgovoru kada je vrijeme da doprinese razgovoru, a to je uvjetovano situacijski i kulturološki. Počinje se razvijati već prije jezične proizvodnje. Tijekom prve godine života, u predintencijskoj fazi, dijete ne sudjeluje u razgovoru, već je sve na roditelju, najčešće majci, koji prihvaćaju djetetove signale kao odgovore na interakciju te odgovaraju na njih. Udio koji roditelj i dijete imaju u interakciji kao aktivni sudionici postupno postaje izjednačeniji kako djeca razvijaju razumijevanje da, kao sudionici razgovora, imaju odgovornost dati svoj doprinos, kako uče što se od njih traži da bi ispunili te odgovornosti u različitim jezičnim kontekstima i dok ovladavaju lingvističkim sredstvima za ispunjavanje tih zahtjeva (Shatz, 1983; prema Hoff, 2008). Prvo pravilo konverzacije koje dijete usvoji jest da treba odgovoriti na iskaz drugog govornika, a najraniji način odgovaranja je odgovor radnjom.

Osim sposobnosti prepoznavanja trenutka preuzimanja uloge govornika u razgovoru, potrebno je znati dati sadržajno, odnosno tematski relevantan doprinos razgovoru. To znači odgovoriti i dodati nove informacije na aktualnu temu razgovora i na taj način doprinijeti daljnjem razvoju razgovora. Bloom, Rocissano i Hood (1976) podijelili su vrstu odgovora na susjedni - koji slijedi iza iskaza drugog govornika, i nesusjedni - bez prethodnog iskaza govornika. Susjedni iskazi dijele se na nekontingentni - o drugoj temi, imitativni - o istoj temi, ali bez novih informacija, ili kontingentni - o istoj temi i dodavanje novih informacija. Prije dobi od 2 godine, djeca su slijedila pravilo razgovora da odgovaraju drugom govorniku. Ono što se promijenilo s razvojem bila je vrsta reakcije djece - nekontingentni ili samo oponašajući postali su rjeđi kako su djeca postajala starija, a kontingentni odgovori postajali su sve češći. Djeci je zapravo lakše započeti novu temu, nego proizvesti odgovor koji dijeli temu prvog govornika i dodaje joj nove informacije.

Važna konverzacijska vještina je sposobnost odgovora na neuspješnu komunikaciju, odnosno ponavljanje ili izmjena poruke kako bi bila shvaćena. Kako bi se komunikacijski lom mogao ispraviti, potrebno ga je moći prepoznati, locirati i popraviti. Dječji sofisticiraniji pokušaji popravka komunikacijskih lomova prisutni su od 3 godine nadalje (Cekaite, 2012). Kod mlađe djece, pokušaj popravka predstavlja jednostavno ponavljanje iskaza koji nije shvaćen, dok trogodišnjaci već imaju veći broj strategija i alata za popravak komunikacijskog loma, usmjeravaju se na specifični dio iskaza koji nije bio razumljiv te revidiraju svoje izjave u skladu s tim (Ninio i Snow, 1996; prema Cekaite, 2012).

3.2.2. Razvoj narativnih vještina

Narativ, odnosno pripovijedanje, se definira kao vrsta monologa, verbalni opis prošlog događaja, a za koji nije potreban komunikacijski partner (Hoff, 2008). Ti se događaji opisuju na način da se objašnjavaju uzročno-posljedični odnosi među njima. Za razliku od razgovora, koji se odvija u realnom vremenu, kada je uključeno u pripovijedanje, dijete se ne može osloniti na dijeljenje iskustava o istom događaju sa slušateljem i mora se pridržavati pragmatičkih pravila prilagođavanja znanju i gledištu slušatelja. Upravo zbog tih uvjeta narativi zahtijevaju iznošenje informacija na strukturiran te lingvistički i kognitivno koherentan način (Cekaite, 2012). Može se zaključiti kako je pripovijedanje zahtjevnija razina od razgovora, te se samim time i javlja kasnije. Rani oblici dječjeg narativa počinju se razvijati u kontekstu razgovora. U početku je vođen skeliranjem odrasle osobe. Kada dijete izvještava o nekom događaju, često je to opis događaja generalno, a ne specifičnog, na primjer, proslava rođendana. S vremenom, djeci je sve manje potrebna podrška odrasle osobe

(Hoff, 2008). Izvještavanje (eng. *storytelling*) i njegovo razumijevanje verbalne su vještine koje djeca postupno svladavaju između 2. i 10. godine. Kemper (1984) je opisala taj razvoj u tri područja - tema, radnja i uzročno-posljedična povezanost. Teme dječjih narativa uglavnom su temeljene na njihovom osobnom iskustvu. Kako dijete odrasta i obogaćuje se iskustvima, tako su i teme raznolikije i bogatije. Razvoj radnje dijeli se u dvije faze. Tijekom prve faze dijete savladava pripovijedanje dijadičkih priča, odnosno priča koje sadrže jedan događaj i odgovor protagonista na taj događaj. Ta je faza dovršena, odnosno vještina savladana, u dobi od 6 godina. U drugoj fazi, dijete usavršava pripovijedanje na način da dodaje više fizičkih i mentalnih stanja likova manje nabraja radnje i likove. Ova faza traje do dobi od 10 godina. U dobi od 2 do 8 godina postupno se razvija sposobnost opisivanja uzročno povezanih sljedova događaja. Dvogodišnjaci uglavnom nabrajaju likove, a razvojno se pripovijedanje mijenja na način da uključuje radnje i fizička stanja koja pokreću misli, emocije i spoznaje, te mentalna stanja koja pokreću radnje. U kasnijim fazama razvoja, u dobi od 10 godina, dječje priče sadrže više fizičkih i mentalnih stanja, a manje radnji. Dakle, rane dječje priče uključuju opise akcije ili fizičkog stanja koji iniciraju mentalno stanje, a kasnije dolazi do obrnutog odnosa u kojem mentalna stanja potiču akciju.

3.2.3. Razvoj sociolingvističkih vještina

Pojam sociolingvistički razvoj odnosi se na razvoj djeteta kao socijalno kompetentnog korisnika jezika. Hoff (2008) je navela tri različita sociolingvistička postignuća, a to su korištenje situacijsko prikladnog jezika, razumijevanje da ljudi u različitim društvenim ulogama različito koriste jezik i korištenje jezika na rodno tipizirane načine (eng. *gender-typed*). Kada se opisuje sociolingvistički razvoj, govori se o poznavanju i pravilnom korištenju različitih registara te o pojmu pristojnosti. Registri se definiraju kao stilovi upotrebe jezika povezani s određenim društvenim okruženjima ili slušateljima (Chaika, 1989; prema Hoff, 2008). Kada govorimo o pristojnosti zapravo se govori o percepciji slušatelja. Pristojnom izjavom smatra se on izjava koja je manje izravna (Hoff, 2008). Kada djeca počinju biti osjetljiva na društvene parametre upotrebe jezika, počinju učiti biti pristojni, prilagođavati i modificirati svoj jezik ovisno o društvenom kontekstu i odnosima uloga s primateljem, kao i kako ovladati različitim govornim registrima i stilovima. Kada djeca navrš 3 godine, obično prilagođavaju jezični oblik svojih zahtjeva s obzirom na status i dob slušatelja. Kako je već spomenuto ranije, u razvoju pragmatičkog jezika djece važnu ulogu imaju interakcije i s odraslima i s vršnjacima. Djeca pokazuju svijest o poželjnosti korištenja neizravnih obrazaca zahtjeva kod sugovornika čiji je društveni status i dob viši od njihovog,

na primjer odrasli i starija djeca ili braća i sestre, dok u razgovoru s vršnjacima koriste direktne imperativne i izjave (Cekaite, 2012). Nadalje, tijekom igre pretvaranja djeca imaju prilike za korištenje i usavršavanje vještina u registrima koji su obično povezani s visokim statusom, a koji su nedostupni djeci u podržavajućim, ali asimetričnim interakcijama odrasli-dijete. Na primjer, djeca u dobi od 4 godine sudjeluju u igri temeljenoj na scenariju. Igrajući se odnosa obitelji, učitelja i učenika ili liječnika i pacijenta, mijenjaju svoju upotrebu jezičnih stilova i registara, pokazujući osjetljivost na status te društvene i rodne uloge (Andersen, 1990). Djeca predškolske dobi mijenjaju registar u igri ovisno o vlastitom socijalnom statusu u grupi i ovisno o tome razgovaraju li s vršnjakom visokog ili niskog društvenog statusa (Kyratzis, Marx i Wade, 2001). Na kraju, djeca školske dobi, 7 do 8 godina, očito proširuju svoje pragmatičke repertoare – koriste se formalno i semantički raznolikim sredstvima u oblikovanju zahtjeva te razumiju i osmišljavaju neizravne zahtjeve i izjave koji uzimaju u obzir kapacitete slušatelja (Ervin-Tripp i sur., 1990; prema Cekaite 2012).

3.3. Patologija i dijagnostika u pragmatici

Teškoće u području pragmatike odnosno socijalne uporabe jezika i komunikacije, obilježavaju dijagnostičku kategoriju komunikacijskih poremećaja. Deficiti koji su u tom slučaju prisutni odnose se na razumijevanje i poštivanje socijalnih pravila verbalne i neverbalne komunikacije, prilagodbu jezika s obzirom na slušatelja i situaciju te slijeđenje pravila konverzacije i pripovijedanja (Blaži, 2016). Ovi se deficiti odnose na dijelove pragmatičkih vještina u kasnijim fazama razvoja kada se očekuje da su te vještine na višoj razini. Međutim, komunikacijske teškoće vidljive su i u ranijim, predjezičnim fazama komunikacije. S obzirom da šira javnost, prvenstveno roditelji, često toga nisu svjesni, najčešće se obraćaju za pomoć tek kada pojava govora izostane ili značajno kasni u odnosu na vršnjake (Ivšac Pavliša, 2010). Neki od ranih znakova odstupanja u komunikacijskom razvoju su potpuno odsustvo ili rijetko i nesustavno javljanje komunikacijskih ponašanja kao što su kontakt očima, združivanje pažnje, odazivanje na ime, facijalne ekspresije, svrsishodna upotreba komunikacijskih sredstava, razumijevanje jednostavnih riječi i fraza, funkcionalna i simbolička igra i tako dalje. Osim toga, korištenje komunikacijskih sredstava u pretežno imperativne umjesto deklarativnih funkcija, također je znak potencijalnog odstupanja (Blaži, 2016).

Prema DSM-5 klasifikaciji, komunikacijski poremećaji obuhvaćaju širu kliničku sliku. Definicija obuhvaća i poremećaje koji utječu na uspješnost komunikacije kao što su na primjer artikulacijski poremećaji, poremećaji tečnosti govora, poremećaji glasa i rezonancije,

jezični poremećaji, socijalno pragmatički poremećaj i druge specificirani i nespecificirani komunikacijski poremećaji. Iako ovi poremećaji smanjuju učinkovitost komunikacije, oni u svojoj srži, po svom uzroku, nisu komunikacijski. Oni poremećaji koji su isključivo komunikacijske prirode, u DSM-5 navode se u skupini komunikacijskih poremećaja u koji pripadaju socijalni (pragmatički) komunikacijski poremećaj i nespecificirani komunikacijski poremećaj. Zasebno se navodi poremećaj iz spektra autizma. Socijalni (pragmatički) komunikacijski poremećaj definira se kao trajne teškoće u socijalnoj uporabi verbalne i neverbalne komunikacije, a koje se očituju u: (1) nedostacima uporabe komunikacije u socijalne svrhe s obzirom na društveni kontekst; (2) nemogućnost prilagodbe potrebama slušatelja; (3) teškoćama slijeđenja pravila konverzacije i pripovijedanja; (4) teškoćama razumijevanja indirektnog jezika. Nespecificirani komunikacijski poremećaj termin je koji se koristi u slučajevima kada postoje značajna odstupanja od urednog komunikacijskog obrasca, ali nisu ispunjeni svi uvjeti za dodjelu određene dijagnoze. Poremećaj iz spektra autizma (PSA) opisan je odvojeno od prethodna dva poremećaja. Opisan je kao deficit u socijalnoj komunikaciji i interakciji uz nedostatke u socijalno-emocionalnoj recipročnosti, neverbalnim komunikacijskim ponašanjima te uspostavljanju i održavanju odnosa. Ono što čini glavnu razliku u odnosu na ostala dva komunikacijska poremećaja jest postojanje ograničenih, ponavljajućih obrazaca ponašanja, interesa ili aktivnosti kod PSA.

3.3.1. Dijagnostički instrumentarij

Za procjenu komunikacijskog profila u kliničkoj praksi koriste se različiti testovi i ljestvice procjene. Neki od njih su Reynell ljestvica razumijevanja jezika, Ljestvica za procjenu komunikacijskog i simboličkog ponašanja-razvojni profil – CSBS-DP, Lista za procjenu komunikacije u djece – CCC-2, Pragmatički profil svakodnevnih komunikacijskih vještina, Komunikacijska razvojna ljestvica – KORALJE, Opservacijski protokol za dijagnostiku autizma – ADOS-2.

Reynell ljestvica razumijevanja jezika nije ciljano ljestvica za procjenu komunikacijskog profila, međutim informacije koje dobivamo ovdje, važne su s obzirom na pojavu nesrazmjera između kašnjenja u razumijevanju jezika relativno dobrih ekspresivnih vještina (Ivšac, 2006).

Ljestvica za procjenu komunikacijskog i simboličkog ponašanja-razvojni profil – CSBS-DP (Wetherby i Prizant, 2002) ljestvica je oblikovana tako da analizira različite vidove ranog razvoja djece u dobi od 6 do 24 mjeseca. Ljestvicu ispunjavaju roditelji djeteta ili osobe koje svakodnevno skrbe za dijete, a namijenjena je probiru one djece koja pokazuju potrebu

upućivanja na detaljniju razvojnu procjenu. Roditelj, ili djetetu bliska osoba, označava odgovore za koje smatra da najbolje opisuju djetetovo ponašanje.

Lista za procjenu komunikacije u djece – CCC-2 (Bishop, 2006) američka je ljestvica koju ispunjavaju roditelji ili skrbnici. Koristi se za procjenu aspekata komunikacije, vještine općeg jezika i identifikaciju pragmatičkih jezičnih oštećenja. Koristi se za djecu u dobi od 4 do 17 godina. Sastoji se od liste rečenica koje opisuju način djetetove komunikacije. Roditelj ili skrbnik treba ocijeniti koliko se često ta ponašanja javljaju i to na ljestvici od 0 (manje od jednom tjedno ili nikad) do 3 (nekoliko puta, najmanje dvaput, dnevno ili uvijek).

Pragmatički profil svakodnevnih komunikacijskih vještina (Dewart i Summers, 1995) je strukturirani intervju za roditelje, odnosno skrbnike djece. Sastoji se od dva strukturirana intervjua – jedan za djecu do četiri godine, a drugi za stariju djecu u dobi od pet do deset godina. Svaki intervju sastoji se od niza pitanja koja imaju niz mogućih odgovora u obliku primjera. Svaki intervju sadrži četiri odjeljka - (1) Komunikacijske funkcije, (2) Odgovor na komunikaciju, (3) Interakcija i konverzacija, (4) Situacijske razlike. Tablica sa sažetkom koja se nalazi na početku odjeljka *Profil* može se koristiti kao pomoć pri sažimanju glavnih nalaza svakog odjeljka i za utvrđivanje prioriteta za intervenciju.

Komunikacijske razvojne ljestvice – KORALJE (Kovačević, Jelaska, Kuvač Kraljević i Capanec, 2007) standardizirane su ljestvice koje služe za procjenu ranog jezičnog razvoja. Prvom ljestvicom, Riječi i geste, procjenjuje se uporaba gesta i prvih riječi kod dojenčadi u dobi od 8. do 16. mjeseca. Drugom ljestvicom, Riječi i rečenice, procjenjuje se rječnik i gramatika kod djece u dobi od 16. do 30. mjeseca. Ljestvice ispunjavaju roditelji označavajući čestice za koje primjećuju da ih dijete sustavno koristi.

ADOS-2 (Lord, Rutter, DiLavore, Rissi, Gotham i Bishop, 2012) opservacijski je protokol koji predstavlja *zlatni standard* u postupku dijagnostike poremećaja iz spektra autizma i namijenjen je širokom dobnom rasponu sudionika, od 12 mjeseci do odrasle dobi. Omogućava standardiziranu procjenu komunikacijskih vještina, interakcije, igre i sveukupnog općeg ponašanja pojedinaca te strukturirano kodiranje istih. Protokol je razvijen na engleskom jeziku, a u Hrvatskoj se koristi standardizirana i prilagođena verzija za hrvatski jezik.

Osim standardiziranih instrumenata za procjenu, važno je proučavanje djetetovog ponašanja u svakodnevnom životu kroz dulje vrijeme te razgovor s roditeljima. Pri dijagnostici komunikacijskih poremećaja potrebno je sagledati sveukupno djetetovo funkcioniranje u različitim socijalnim kontekstima (Blaži, 2016).

4. SOCIOEKONOMSKI STATUS

Dok je, kako je već ranije spomenuto, pragmatika koncept koji manje zastupljen predmet istraživanja, socioekonomski status vrlo se često javlja kao varijabla znanstvenih istraživanja. Zbog svoje složenosti i ovisnosti o predmetu istraživanja, SES se različito definira ovisno o izvoru.

Američka psihološka udruga – APA (2022) SES definira kao položaj pojedinca ili skupine na socioekonomskoj ljestvici koja je određena kombinacijom društvenih i ekonomskih čimbenika kao što su dohodak, stupanj i vrsta obrazovanja, vrsta i prestiž zanimanja, mjesto stanovanja i, u nekim zajednicama ili dijelovima zajednice, etničko podrijetlo ili religijska pozadina. Hoff (2015) u svom pregledu literature daje kratku definiciju prema kojoj se SES odnosi na relativni položaj pojedinca ili kućanstva u društvenoj hijerarhiji te dodaje kako je SES konceptualiziran u smislu triju vrsta kapitala ili resursa kojima obitelji imaju pristup: financijski kapital (materijalni resursi), ljudski kapital (nematerijalni resursi, kao što su znanje i vještine) i društveni kapital (veze s većim društvena skupina). Nadalje Lynch i Kaplan (2000; prema Gallo i Matthews, 2003) tumače SES kao agregatni, odnosno kvantitativni koncept definiran prema nečijoj razini resursa ili prestiža u odnosu na druge.

Kada govorimo o mjerenju SES-a, dolazimo do kompleksnijeg problema iz razloga što način mjerenja, odnosno izbor parametara koji će se uzeti kao pokazatelji SES-a, ovisi o cilju mjerenja (Gallo i Matthews, 2003). Iako se SES smatra višedimenzionalnim konstruktom koji se mjeri na različite načine (Oakes i Rossi, 2003), većina suvremenih istraživanja usredotočena je na obrazovanje roditelja, obiteljski prihod i zanimanje roditelja ili neku kombinaciju ova tri indeksa (Bradley i Corwyn, 2002; prema Pace i sur., 2016). Tome u prilog ide i opis mjerenja koji daje APA (2015), a to je da se za mjerenje SES-a uglavnom uzimaju u obzir komponente obrazovanja, prihoda i zanimanja. Obrazovanje se mjeri pomoću kontinuiranih varijabli (npr. najviša završena godina škole) ili kategoričkih varijabli (npr. ljestvica od 1 do 6 koja označava najviši završeni razred). Prihod se može mjeriti na različite načine, uključujući prihod obitelji, procjenu bogatstva i subjektivne procjene ekonomskog pritiska. Zanimanje se može procijeniti trenutnim zanimanjem ili radnim mjestom.

Na temelju svega navedenog može se sumirati kako se koncept socioekonomskog statusa uglavnom svodi na posjedovanje materijalnih i nematerijalnih dobara te na različite oblike prestiža u društvu.

4.1. Odnos socioekonomskog statusa i dječjeg razvoja

Kako je vidljivo i iz samih definicija socioekonomskog statusa, to je vrlo širok pojam koji samim time sudjeluje u mnogim sferama života. Utjecaj SES-a na odrasle osobe više je istraživan nego što je to slučaj sa istraživanjem njegova utjecaja na dječji razvoj (Bradley i Corwyn, 2002). Međutim, postoje radovi koji se bave i ovom temom. Proces razvoja djeteta oblikovan je iskustvom, a djeca koja žive u različitim socioekonomskim slojevima imaju različita iskustva. Iz tog razloga nije neobično očekivati da će SES bar djelomično biti pokazatelj razvoja djeteta u različitim domenama razvoja (Hoff, Laursen i Bridges, 2012). S obzirom da se SES većinski usmjerava na materijalno posjedovanje, možemo, kada govorimo o osobama niskog socioekonomskog statusa, govoriti o siromaštvu. Djeca koja žive u siromaštvu žive u okruženju s velikom brojem negativnih utjecaja kao što su loši stambeni uvjeti, neadekvatna prehrana, depresivni roditelji i nedostatak kognitivne stimulacije (Walker i sur., 2012; prema Madya, Malik i Suparno, 2019). Sukladno tome, SES negativno utječe i na ishode razvoja djeteta kao što su jezični, kognitivni, bihevioralni i socioemocionalni razvoj te na zdravlje. Sve to dovodi do posljedice da djeca roditelja niskog SES-a ne dostignu svoj puni potencijal (Tran, Luchters, i Fisher, 2016; prema Madya, Malik i Suparno, 2019; Bradley i Corwyn, 2002).

4.1.1. Utjecaj SES-a na zdravlje

Utjecaj SES-a na zdravlje započinje već prije samog rođenja. Rani zdravstveni problemi često proizlaze iz loše prenatalne skrbi, majčine zlouporabe supstanci, loše prehrane tijekom trudnoće, načina života majke koji povećava vjerojatnost infekcija, kao što su na primjer pušenje i korištenje droga (Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite SAD-a 2000; prema Bradley i Corwyn, 2002). Život majke u lošim uvjetima ili uz loše životne navike koje se vežu uz nizak SES dovodi do veće vjerojatnosti prijevremenog rođenja, a samim time i stanja koja se posljedično javljaju. Osim samog prijevremenog rođenja i prenatalnih faktora, kombinacija s faktorima u ranom djetinjstvu dovodi do lošijih razvojnih ishoda. Na primjer, prijevremeno rođena djeca koja su prve 3 godine života živjela u siromaštvu pokazala su više problema u rastu, zdravstvenom statusu, inteligenciji i ponašanju. Djeca niske porođajne težine koja su također imala perinatalne bolesti doživjela su više školskih neuspjeha (McGauhey i sur. 1991., Bradley i sur 1994; prema Bradley i Corwyn, 2002). Utjecaj SESa na zdravlje nastavlja se i u ranom djetinjstvu gdje je vjerojatnost za razvoj bolesti veća s obzirom na uvjete života povezane s niskim SES-om (Bradley i Corwyn, 2002). Utvrđeno je da je nedostatak prihoda

povezan lošijim zdravstvenim stanjem, uglavnom zbog smanjenog pristupa dobrima i uslugama kao što je, na primjer, zdravstvena skrb (APA, 2007; prema APA, 2015).

4.1.2. Utjecaj SES-a na kognitivni i socioemocionalni razvoj

Postoje istraživanja koja govore o povezanosti socioemocionalnog i kognitivnog razvoja, međutim taj odnos može biti složen i multifaktorijalan. Kada je u pitanju kognitivni razvoj, različite komponente SES-a na različite načine doprinose razvoju određenih kognitivnih vještina, a neke komponente SES-a djeluju na način da smanjuju učinke drugih komponenti. Povezanost SES-a i kognitivnih sposobnosti počinje u ranom djetinjstvu odnosno razdoblju dojenja te se nastavlja u povezanost s nižim kvocijentom inteligencije i školskim uspjehom u kasnijem djetinjstvu (Bradley i Corwyn, 2002). S obzirom na širinu pojma SES-a, može se postaviti pitanje koji aspekti SES-a najviše utječu na kognitivni razvoj. Neki istraživači naglašavaju veću važnost majčinog obrazovanja nad očevim (Mercy i Steelman 1982; prema Bradley i Corwyn, 2002), a neki da nema razlike (Şcarr i Weinberg 1978; prema Bradley i Corwyn, 2002). Kada govorimo o majčinom zanimanju, pokazalo se da su majke koje su radile na radnim mjestima koja zahtijevaju obavljanje raznovrsnih zadataka i rješavanje problema, pružile više topline i podrške te veći broj poticajnih materijala u interakciji sa svojom djecom te su ona pokazala napredniju verbalnu kompetenciju. Ono što roditelji iskuse i dožive na poslu ugrađuju u svoj stil roditeljstva (Kohn i Schooler, 1982.; Parcel i Menaghan, 1990; prema Bradley i Corwyn, 2002). U novijim se istraživanjima sve više pažnje pridaje očevom utjecaju na dječji razvoj, o čemu će biti riječi nešto kasnije.

U usporedbi s kognitivnim, povezanost SES-a sa socioemocionalnim razvojem manje je izražena, međutim postoje istraživanja koja ukazuju na povećanu pojavnost neprilagođenog ponašanja i simptoma povezanih s psihijatrijskim poremećajima (Bradley i Corwyn, 2002). Odnos se pojavljuje u ranom djetinjstvu i ostaje konzistentan u srednjem djetinjstvu (Duncan i sur. 1994., Bradley i Corwyn, 2002).

4.2. Utjecaj SES-a na jezični razvoj djeteta

Kada govorimo o utjecaju SES-a na razvoj dječjeg jezika, najčešće govorimo o neizravnom utjecaju. Kako je opisano u prethodnom poglavlju, SES ima utjecaj na velik broj područja dječjeg razvoja. Ta se područja ne razvijaju izolirano jedno od drugoga, već se isprepliću i utječu jedno na drugo. Zdravlje, odnosno fizičko stanje i razvoj, te kognitivni status mogu se gledati kao temelj ostalih područja razvoja. Sukladno tome, opravdano je očekivati da će odnos SES-a i ta dva područja tako indirektno utjecati na ostala područja razvoja. Nadalje,

SES kao faktor jezičnog razvoja djeluje najviše kroz odnos djeteta i skrbnika te opće okruženje doma. Pojedini aspekti socioekonomskog statusa utječu na način odgoja, interakciju koja postoji između djeteta i njegove obitelji, kućno okruženje te na mjeru u kojoj okolina podržava ili ne podržava razvoj i učenje jezika (Berger, Paxon i Waldfogel, 2009; prema Madya, Malik i Suparno, 2019). Na primjer, životni stres i nesigurna životna okruženja povezana s niskim SES-om mogu rezultirati negativnim, kažnjavanju sklonim i autoritarnim roditeljstvom što zauzvrat dovodi do nepovoljnih ishoda u razvoju jezika i pismenosti (Hoff i sur. 2002; prema Pace i sur., 2017). Također, nisko obrazovanje i prihodi roditelja neizravno će utjecati na razvoj djece, pa tako i jezik, kroz nedostatak stimulacije te podrške, uvjerenja i očekivanja o postignućima djeteta od strane roditelja (Davis-Kean, 2005; prema Madya, Malik i Suparno, 2019). U prilog utjecaju obrazovanja kao čimbenika SES-a na jezični razvoj govori zaključak koji su Pace i suradnici (2017.) donijeli na temelju pregleda novijih istraživanja, a to je da, ako uspoređujemo kvantitetu i kvalitetu jezičnog unosa, kvaliteta predstavlja primarni prediktor jezičnog ishoda. Iz tog razloga za onu djecu s niskim SES-om koja kod kuće imaju ograničen jezični unos, pristup visokokvalitetnom jeziku izvan kuće može biti posebno koristan.

Najveće se razlike u utjecaju SES-a na razvoj jezika vide u ekspresivnom i receptivnom rječniku djece (Pace i sur. 2017). Na primjer, djeca iz kućanstava s visokim prihodima već su u dobi od 3 godine proizvodila dvostruko više riječi nego njihovi vršnjaci iz kućanstava s niskim prihodima (Hart i Risley, 1995.; prema Pace i sur., 2017). Ove su razlike važne ne samo zbog broja riječi koje djeca imaju u svom vokabularu, već zbog toga što te mjere govore o količini koncepta koje djeca poznaju i koje im pomažu kategorizirati svijet oko sebe (Pace i sur., 2017). Manji vokabular također sprječava sposobnost djece da izraze svoje osjećaje i želje, kao i da kontroliraju svoje impulse (Roben i sur., 2013.; prema Pace i sur., 2017).

Osim vokabulara, razlike povezane sa SES-om također postoje u gramatičkom razvoju. Međutim, njegovi učinci nisu tako veliki ili pouzdani kao učinci na vokabular (Hoff, 2015). Rezultati različitih istraživanja nisu potpuno usklađeni, a mogući razlog za to može biti što prema istraživanju Vasilyeva i sur. (2008; prema Hoff, 2015) SES nije bio povezan s mjerama ranog ovladavanja osnovnim sintaktičkim pravilima, već je bio povezan s kasnijim razlikama u korištenju složenijih struktura.

Međutim, kada govorimo o obiteljima niskog SES-a, ne govorimo o homogenoj skupini. Postoje individualne razlike unutar grupa i preklapanja među grupama, a koje su najčešće

kulturološki uvjetovane. Postoje značajne sociokulturne varijacije u normama za korištenje jezika zbog kojih se može činiti da djeca iz manjinskih zajednica imaju niže sposobnosti kad se promatraju iz perspektive uvriježenih očekivanja, dok zapravo nije tako prema normama za vlastitu skupinu. Često su standardizirani testovi interpretirani na temelju normi temeljenih na rezultatima djece srednje klase. Iz tog razloga usporedba jezičnog razvoja među socioekonomskim slojevima konceptualno je neutemeljena jer djeca s nižim SES-om uče drugačiji stil upotrebe jezika od djece s višim SES-om što nam govori o različitosti, a ne nedostatku (Hoff, 2015).

4.2.1. Utjecaj oca na dječji jezični razvoj

U starijim istraživanjima prošlog stoljeća primjetna je zastupljenost rezultata koji upućuju na velik utjecaj majke na jezični razvoj djeteta. Ta su istraživanja uglavnom su bila usredotočena na učinak koji majčin SES ima primarno na djetetov govor i vokabular, a koji se ostvaruje upravo kroz majčin govorni unos. Rezultati su dosljedno ukazivali na to da majke iz obitelji s višim SES-om razgovaraju i komuniciraju više sa svojom djecom na načine koji su povezani s naprednijim razvojem dječjeg jezika u usporedbi s majkama iz obitelji s nižim SES-om (Mozzanica i sur., 2016). Međutim, u posljednjih nekoliko desetljeća došlo je do promjena u sociokulturnom kontekstu u kojem se djeca razvijaju i odgajaju. Na primjer, više stope zaposlenosti majki te veća uključenost očeva u život obitelji (Cabrera i sur., 2000; prema Mozzanica i sur., 2016). Te su promjene dovele i do promjena u utjecaju koji majke odnosno očevi imaju na razvoj djeteta, pa tako i onaj jezični. Reese, Suggate, Long i Schaughency (2009.) pronašli su da nema povezanosti između majčinog obrazovanja i narativnih sposobnosti djece u dobi od 6 do 7 godina. S druge strane, očev jezik, osobito vokabular, pokazao je povezanost s jezičnim razvojem djece iz obitelji s niskim i srednjim SES-om (Pancsofar i Feagans, 2006). Nadalje, interakcije između roditelja i njihove djece pod utjecajem su vanjskih faktora, uključujući radno okruženje roditelja (Bronfenbrenner, 1986). Konkretno, radna okruženja roditelja utječu na razvoj djeteta svojim utjecajem na obiteljske procese, a time i interakcijske kontekste u kojima djeca uče većinu svog najranijeg jezika (Goodman, Crouter, Lanza i Cox, 2008). Ovdje se također važnim pokazao očev utjecaj, odnosno njegovo radno mjesto. Naime, pokazalo se da očevo radno mjesto, dakle okruženje u kojem radi i boravi veliki dio dana, utječe na jezični unos djeteta, konkretno unos vokabulara (Pancsofar i sur., 2013). Ovo je istraživanje u skladu s prethodno navedenim istraživanjima koja su proveli Kohn i Schooler (1982.) te Parcel i Menaghan (1990.), a koji govore o utjecaju poslovnog okruženja na odgoj djece.

4.3. Odnos socioekonomskog statusa roditelja i pragmatičkih vještina djece

Kako je već dano u definiciji pragmatike, ona je sastavnica jezika koja se bavi uporabom jezika. Bernstein (1970; prema Hoff, 2015) kaže da se djeca s višim i nižim SES-om ne razlikuju u znanju jezika, ali razlike u komunikacijskom teretu koji nosi jezik dovode do razlika u količini, strukturi i leksički repertoar proizvedenog govora. Uporaba jezika u komunikaciji s jednim ili više komunikacijskih partnera za temelj ima razvoj teorije uma. Teorija uma odnosi se na kognitivnu sposobnost razumijevanja i pripisivanja mentalnih stanja kao što su uvjerenja, namjere, želje i emocije, sebi i drugima. Uključuje sposobnost prepoznavanja da pojedinci imaju vlastite misli, osjećaje i perspektive, koje se mogu razlikovati od vlastitih. Teorija uma ključna je za razumijevanje i predviđanje ljudskog ponašanja jer nam omogućuje da shvatimo namjere koje stoje iza postupaka i da učinkovito upravljamo društvenim interakcijama (Premack i Woodruff, 1978). Nekoliko istraživanja pokazalo je da su više razine obrazovanja roditelja i prestiža zanimanja povezane s bržim razvojem teorije uma kod djece. Međutim, postoje i istraživanja koja nisu pokazala tu vezu (Ebert, Peterson, Slaughter i Weinert, 2017). Razlozi za takva odstupanja u rezultatima mogu biti u specifičnim svojstvima pojedinih uzoraka i također o tome kako je procijenjena varijabla SES-a. Na primjer, Hughes, Dunn i White (1998.; prema Ebert i sur., 2017) uočili su značajnu povezanost između očevog statusa zanimanja, kao i majčinog obrazovanja i teorije uma djece. Međutim, to je vrijedilo samo za djecu u urednom razvoju. Osim toga, različiti pokazatelji SES-a mogu se pomiješati s faktorima mentalnog i fizičkog zdravlja roditelja, uključujući visoku razinu roditeljskog stresa i smanjenu socijalnu podršku. Na primjer, jedno je istraživanje pokazalo da su prihodi kućanstva i životni stres bili značajni prediktori rezultata teorije uma djece, dok obrazovanje roditelja nije (Guajardo, Snyder i Petersen, 2009; prema Ebert i sur., 2017).

4.3.1. Komunikacija i teorija uma

Razina razvoja teorije uma najočitija je u razumijevanju i uporabi indirektno komunikacije. Indirektna komunikacija je vrlo česta u svakodnevnoj komunikaciji. Ljudi češće koriste više implicitne oblike zahtjeva kojima daju samo naslutiti što žele umjesto da to direktno kažu. Slušatelj tada mora iz danog iskaza zaključiti koje su govornikove namjere, a to zahtijeva veliki broj socio-kognitivnih sposobnosti (Tomasello 2008; prema Schulze i Saalbach, 2021). SES roditelja, koji je mjeran kao obrazovanje i zanimanje, pokazao se kao vrlo mali faktor utjecaja na razumijevanje i produkciju pragmatičkih segmenata kao što su ironija i laž (Bosco i sur., 2013; prema Schulze i Saalbach, 2021). Nadalje, nije pronađena povezanost sa

razumijevanjem komunikacijskih lomova (Bosci i Gabbatore, 2017; prema Schulze i Saalbach, 2021). Iako roditelji, odnosno skrbnici djeteta provode najviše vremena zajedno te su time najviše uključeni u djetetov jezični razvoj, važna je uloga i ostalih ukućana. Naime, jedan od čimbenika razumijevanja indirektno komunikacije je i broj osoba koje dijete ima u obitelji odnosno učestalost prilika koje dijete ima za komunikaciju. Ovo je važno iz razloga što na taj način dijete širi iskustvo i uči prilagoditi se različitim slušateljima. To se učenje odvija na temelju toga što česte promjene komunikacijskih partnera zahtijevaju da se dijete fleksibilno prilagodi potrebama i željama svakog komunikacijskog partnera te da to zauzvrat jača njegovu sposobnost donošenja zaključaka o namjerama drugih (Wermelinger i sur., 2017; prema Schulze i Saalbach, 2021).

S druge strane, razvoj izravne komunikacije ne ovisi toliko o različitim komunikacijskim partnerima, već se može predvidjeti učestalošću zajedničkih aktivnosti roditelj-dijete. Tome je tako zato što su, na primjer, čitanje knjige ili igra s djetetom aktivnosti koje obično uključuju često imenovanje predmeta (Schulze i Saalbach, 2021). Prosječan roditelj s nižim socioekonomskim statusom manje provodi vrijeme s djetetom zbog dužeg radnog vremena i nedostatka stimulacije u vidu pričanja priča ili pružanja dječjih priča (Madya, Malik i Suparno, 2019). Iz tog razloga možemo očekivati da će i ovdje SES indirektno utjecati na razvoj izravne komunikacije.

4.3.2. Narativ

Jedan od segmenata pragmatike je i narativ. Narativne vještine prisutne su u svakodnevnim aktivnostima te za mnoge predstavljaju i temelj. Na primjer, prenošenje osobnih iskustava što je temeljni dio djetetova svakodnevnog života kod kuće i u školi (Botting, 2002.; prema Mozzanica i sur., 2016). Procjena narativnih vještina koristi se i u kliničkoj praksi kao prediktor dugoročnih jezičnih vještina te važan čimbenik u akademskim postignućima i društvenom uspjehu (Boudreau, 2008; prema Mozzanica i sur., 2016). Nekoliko istraživanja govori u prilog činjenici da narativne sposobnosti predviđaju kasnije sposobnosti razumijevanja pročitano, tečnost čitanja te vještine pisanog pripovijedanja i kod djece tipičnog razvoja i djece s teškoćama u učenju (Miller i sur., 2006; prema Mozzanica i sur., 2016). Sve to govori u prilog važnosti razvoja narativnih vještina, njihove vrijednosti u ukazivanju na teškoće te time i važnosti njihove procjene.

Kao i u svakom području razvoja, i ovdje je realno očekivati roditeljski utjecaj pa tako i utjecaj njihova SES-a. Kao što je već rečeno, najčešće se pri ispitivanju utjecaja i povezanosti

SES-a s bilo kojim područjem razvoja uzimaju varijable obrazovanja, zanimanja i prihoda. U istraživanju koje su proveli Mozzannica i suradnici (2016.) pronađena je pozitivna povezanost između obiteljskog SES-a i usmenih narativa. Pokazalo se da su i obrazovanje i radni status oca i majke povezani s rezultatima na testu za procjenu narativnih sposobnosti kod djece s urednog jezičnog razvoja. Ono što je u rezultatima zanimljivo jest da, kada se svi čimbenici uzmu u obzir zajedno, čini se da su samo obrazovanje i radni status očeva povezani s rezultatima testa. Ti nam rezultati govore o važnosti oca u jezičnom razvoju koja je u starijim istraživanjima zanemarena u odnosu na važnost majčine uloge.

5. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

5.1. Cilj istraživanja i problemska pitanja

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos socioekonomskog statusa roditelja i pragmatičkog jezika djece predškolske i rane školske dobi. Osim ispitivanja samog odnosa, cilj je bio prikupiti podatke pomoću TOPL-2 HR testa kao dodatak pilot provedbi, a u svrhu potencijalne buduće standardizacije ovog testa za hrvatski jezik. Uz to, pratila se jezična primjerenost djeci ciljne dobi kojima je hrvatski materinski jezik.

Na temelju cilja istraživanja, postavljaju se problemska pitanja:

P1: Postoji li povezanost između stupnja socioekonomskog statusa (SES-a) roditelja i uspješnosti njihove djece u dobi od 6;00 do 7;11 godina na testu za procjenu pragmatičkog jezika?

P2: Postoji li povezanost između SES-a majke i uspješnosti djeteta u dobi od 6;00 do 7;11 godina na testu za procjenu pragmatičkog jezika?

P3: Postoji li povezanost između SES-a oca i uspješnosti djeteta u dobi od 6;00 do 7;11 godina na testu za procjenu pragmatičkog jezika?

P4: Postoji li razlika u uspješnosti djece na testu za procjenu pragmatičkog jezika s obzirom na geografsko područje prebivališta?

S obzirom na navedena istraživačka pitanja i dosadašnja istraživanja na sličnu temu, postavljaju se sljedeće hipoteze:

H1: Postoji pozitivna povezanost između broja bodova na upitniku za procjenu socioekonomskog statusa roditelja i ukupnog broja bodova na Testu za procjenu pragmatičkog jezika (TOPL-2).

H2: Postoji pozitivna povezanost između stupnja SES-a majke te djetetovog ukupnog broja bodova na Testu za procjenu pragmatičkog jezika (TOPL-2)

H3: Postoji povezanost između stupnja SES-a oca te djetetovog ukupnog broja bodova na Testu za procjenu pragmatičkog jezika (TOPL-2).

H4: Postoji razlika u uspješnosti djece na testu za procjenu pragmatičkog jezika s obzirom na geografsko područje prebivališta, i to na način da će djeca s područja grada Zagreba postići bolji rezultata na Testu za procjenu pragmatičkog jezika (TOPL-2).

6. METODE ISTRAŽIVANJA

6.1. Uzorak

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 106 djece, od čega 52 djevojčice i 54 dječaka te njihovi roditelji. Prosječna dob ispitanika (djece) u trenutku ispitivanja bila je 6 godina i 8 mjeseci. Istraživanje se provodilo u 5 dječjih vrtića i 2 osnovne škole. Od toga, 4 su vrtića na području grada Zagreba, a 1 na području grada Pazina te 1 škola na području grada Zagreba i 1 na području grada Pazina. Kriteriji uključivanja djece u uzorak bili su dob od 6 godina do 7 godina i 11 mjeseci, odsustvo oštećenja sluha i vida, uredna inteligencija, uredan opseg pažnje te uredan jezični razvoj. Izdvajanje uzorka izvršeno je uz pomoć stručnog suradnika svake ustanove. Za svako dijete koje je odgovaralo kriterijima dobiven je potpisani informirani pristanak kao suglasnost roditelja za sudjelovanje u istraživanju. Uzorak je prigodni.

Tablica 1. Podaci o uzorku

SPOL	M 54	Ž 52
UZRAST	DV 52	OŠ 54
PODRUČJE	PZ 54	ZG 52
PROSJEČNA DOB	6;08	

6.2. Opis varijabli i mjernih instrumenata

Varijable čija se povezanost ispitala su stupanj SES-a roditelja i uspješnost djece na Testu za procjenu pragmatičkog jezika TOPL-2.

Stupanj socioekonomskog statusa roditelja ispitivane djece određen je pomoću upitnika za procjenu socioekonomskog statusa koji je kreiran za potrebe ovog istraživanja. Upitnik je na principu papir-olovka, a sastoji se od 13 čestica vezanih uz prihode, profesiju i uvjete

stanovanja. Za određivanje stupnja SES-a korištene su čestice o prihodima i profesiji roditelja, i to na način da je svaka čestica bodovana, a ukupni zbroj bodova uzet je kao stupanj SES-a (Prilog 1). Čestice su mjerene na ordinalnoj skali s rasponom ovisno o broju subčestica/odgovora. Ukupan broj bodova koji je bilo moguće ostvariti je 29.

Čestica o radnom mjestu roditelja bodovana je prema Nacionalnoj klasifikaciji zanimanja 2010. – NKZ 10. Klasifikacija se temelji na definicijama četiriju stupnjeva vještina, te služi pojašnjenju razlika među vještinama koje se ne temelje na potrebnoj izobrazbi. Na taj način dobiva se šira slika SES-a ne ograničavajući se samo na razinu obrazovanja. Prvi stupanj vještine obuhvaća obavljanje jednostavnih i rutinskih fizičkih zadataka koji mogu zahtijevati fizičku snagu ili izdržljivost te osnovnu razinu pismenosti i sposobnosti računanja. Drugi stupanj vještina obuhvaća upravljanje strojevima i elektroničkom opremom, upravljanje vozilima, održavanje i popravak električne i mehaničke opreme te naručivanje i pohranjivanje podataka i njihovu uporabu. Za ta je zanimanja uglavnom potrebna srednjoškolska izobrazba ili obrazovanje kroz rad. Treći stupanj vještine odnosi se na obavljanje upravljanje strojevima i elektroničkom opremom, upravljanje vozilima, održavanje i popravak električne i mehaničke opreme te naručivanje i pohranjivanje podataka i njihovu uporabu. Četvrti stupanj vještine zahtjeva rješavanje složenih problema i donošenje odluka na temelju opsežnoga teoretskoga i činjeničnoga znanja iz specijaliziranoga područja.

Procjena pragmatičkog jezika djece ispitana je provedbom drugog izdanja američkog testa pragmatičkog jezika *Test of pragmatic language – TOPL-2*. Provedbom testa dobiva se indeks pragmatičkog jezika. Sadrži 43 ispitne čestice koje se sastoje od ilustracije i pripadajućeg opisa socijalne situacije. Pojedine čestice ispituju neke od 7 subkomponenti pragmatičkog jezika – fizički kontekst, publika, tema, svrha, vizualni tragovi i geste, pragmatička evaluacija i apstrakcija. Za potrebe ovog istraživanja korišteno su samo prvih 17 čestica koje su kreirane za ispitanike u dobi od 6;00 do 7;11 godina.

U ovom istraživanju korištena je hrvatska inačica i prva radna verzija Testa za procjenu pragmatičkog jezika 2 (TOPL-2) za dobnu skupinu od 6,00 do 7;11 godina. Ova je inačica stvorena u okviru diplomskog rada (Perić, 2022) te nije standardizirana za hrvatski jezik. Raspon bodova koje koji je moguće ostvariti jest od 0 do 17 bodova. Sirovi rezultati interpretirani su na temelju tablice standardiziranih vrijednosti koja se nalazi u sklopu testa.

6.3. Način provedbe istraživanja i obrada podataka

Istraživanje se provodilo prikupljanjem upitnika od roditelja i ispitivanjem djece. Roditelji su primili upitnike zajedno sa informiranim pristankom. Oni koji su odlučili sudjelovati, vratili su odgajatelju/učitelju potpisani informirani pristanak i upitnik.

Djeca su ispitivana u ustanovama koje pohađaju. Sa stručnim suradnicima dogovoren je termin ispitivanja određenog broja djece. Ispitivanje se odvijalo individualno u prostorijama vrtića i škola, ovisno o mogućnostima. Uglavnom je omogućen zaseban prostor bez većih distrakcija. Međutim, često se događalo da je dijete ometeno vanjskom bukom, povremenim ulaskom osoba u ispitni prostor ili umorom. Ispitivanje je trajalo 15-25 minuta po ispitaniku.

Sveukupni proces prikupljanje uzorka i podataka trajalo je 4 mjeseca (rujan-prosinac 2023).

Prikupljeni podaci obrađeni su pomoću programa IBM-SPSS.

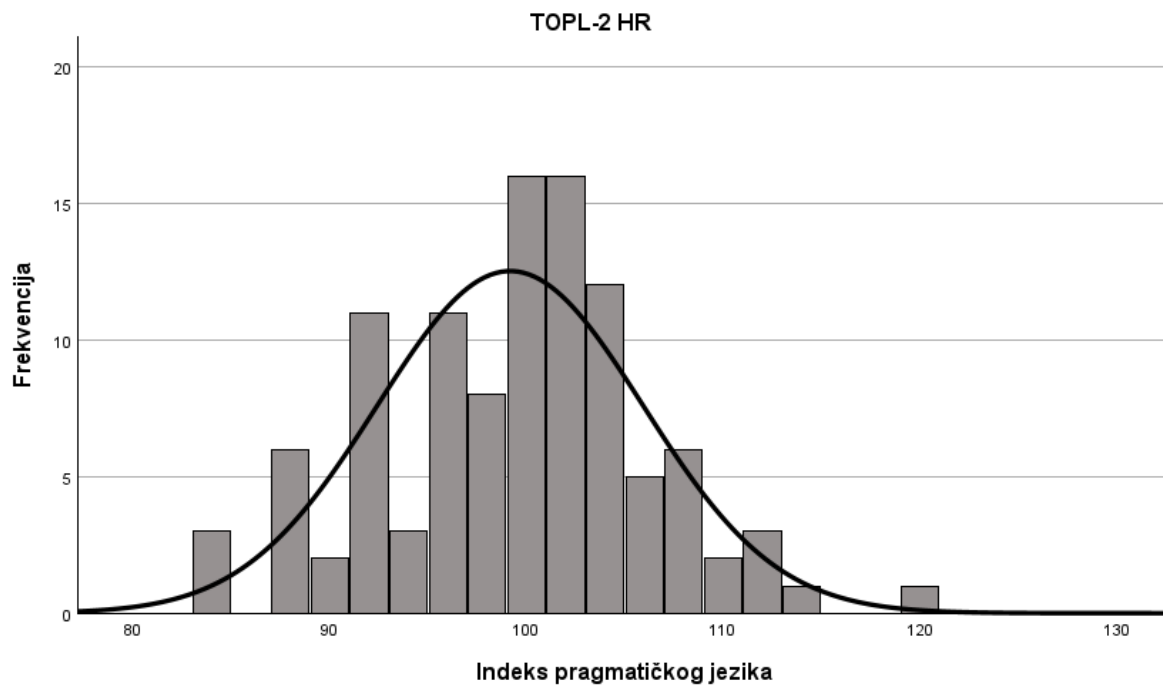
7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

7.1. Deskriptivna statistika i normalnost distribucije

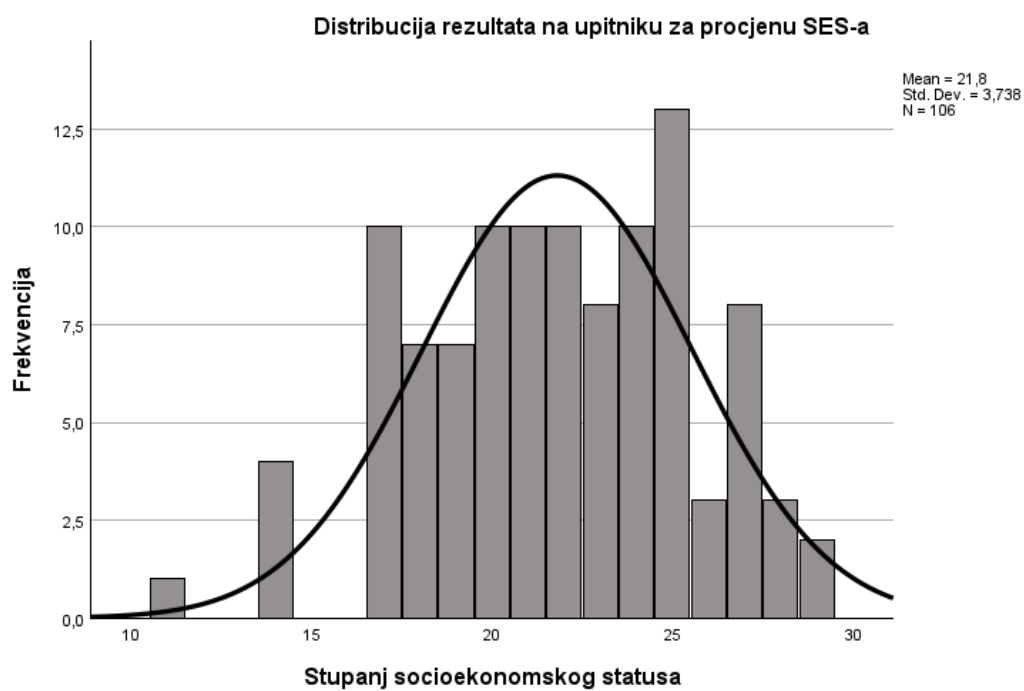
Ispitana je normalnost distribucije varijabli SES-a i Indeksa pragmatičkog jezika. S obzirom na dovoljnu veličinu uzorka ($N > 50$), korišten je Kolmogorov-Smirnov test normalnosti. Dobivena je značajnost $p < 0,05$ za obje varijable, stupanj SES-a i rezultat na TOPL-2, što znači da distribucija rezultata odstupa od normalne. Iz tog razloga, u daljnjoj statističkoj obradi korišteni su postupci neparametrijske statistike. U Tablici 2. prikazani su rezultati dobiveni provedbom Kolmogorov-Smirnov testa.

Tablica 2. Testiranje normalnosti distribucije Kolmogorov-Smirnov testom

		SES	TOPL-2
KOLMOGOROV- SMIRNOV TEST	BROJ ISPITANIKA	106	106
	RAZINA ZNAČAJNOSTI	0,032	0,017

Slika 1. Distribucija rezultata na TOPL-2 HR

Slika 2. Distribucija rezultata na upitniku za procjenu socioekonomskog statusa

U Tablici 3. prikazani su podaci deskriptivne statistike za varijablu stupnja SES-a i vještine pragmatičkog jezika. Navedeni podaci uključuju broj ispitanika, maksimalan i minimalan rezultata, srednju vrijednost te standardnu devijaciju.

Tablica 3. Deskriptivna statistika za SES i TOPL-2

	Broj ispitanika	Središnji rezultat (median)	Maksimalni rezultat	Minimalni rezultat	Standardna devijacija
SES	106	22	29	13	3,63
TOPL-2	106	7	13	3	6,76

Dodatno, daje se prikaz rezultata testa TOPL-2 gdje su rezultati prikazani u obliku sirovog rezultata, centila i indeksa pragmatičkog jezika (Tablica 4). Središnji rezultat je blizu 50. centila odnosno standardnog prosjeka. Ovakav rezultat nije u skladu s pilot istraživanjem gdje su dobivene povišene vrijednosti. Moguć uzrok tome jest veći uzorak, ali i potencijalno drugačiji uvjeti testiranja. Osim toga, prosječna dob ispitanika bila je niža (6;08) u odnosu na pilot istraživanje (7;08).

Tablica 4. Rezultati TOPL-2 testa

	Središnji rezultat (median)	Maksimalni rezultat	Minimalni rezultat
Sirovi rezultat	7	13	3
Centil	47	91	14
Indeks pragmatičkog jezika	99	120	84

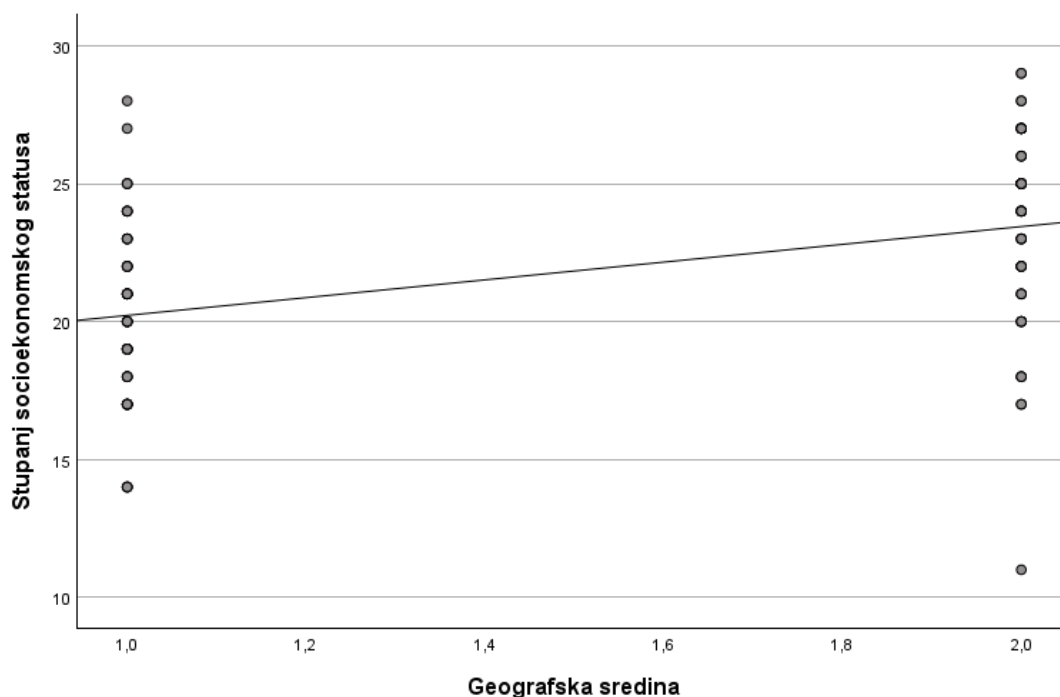
7.2. Razlike među ispitanicima prema geografskoj sredini

Pri odabiru uzorka istraživanja, ciljano je uzet uzorak iz dvije različite sredine – Zagreb kao velegradska metropolska sredina, te Pazin kao mala, gotovo ruralna sredina. Ideja je bila dobiti heterogeni uzorak prvenstveno u vidu stupnja socioekonomskog statusa, ali i u drugim segmentima kao što su dijalektalna raznolikost, raznolikost u socijalnim i komunikacijskim situacijama u kojima se djeca nalaze itd. Prije provedbe analize same povezanosti SES-a i pragmatičkih vještina, ispitano je postoji li statistički značajna razlika u stupnju SES-a između roditelja djece u Zagrebu i Pazinu, a zatim i u indeksu pragmatičkog jezika između djece iz Zagreba i djece iz Pazina. Proveden je Mann-Whitney U test. Dobiveni rezultati prikazani su u Tablici 5.

Tablica 5. Razlika u stupnju SES-a između roditelja djece u Zagrebu i Pazinu

SES	Veličina uzorka	Medijan	U-vrijednost	Z-vrijednost	Razina značajnosti (p)	Veličina efekta (r)
Pazin	54	20	658,5	4,729	<0,001	0,459
Zagreb	52	24				

Dobivena je statistički značajna razlika u rezultatima upitnika socioekonomskog statusa roditelja između ispitanika na području Pazina (medijan = 20, N = 54) i ispitanika na području Zagreba (medijan = 24, N = 52), $U = 658,5$, $z = 4,729$, $p < 0,01$, $r = 0,459$, $r^2 = 0,2107$. Prema Cohen (1988) veličina efekta između 3 i 5 smatra se srednjim. Nadalje, provedbom *eta squared* analize nakon Mann Whitney-U testa, dobiveno je da se 21,07% varijance u varijabli SES-a može objasniti nezavisnom varijablom, tj. geografskom sredinom iz koje sudionici dolaze. Vizualni prikaz povezanosti SES-a i područja vidljiv je na Slici 3.

Slika 3. Razina povezanosti SES-a i geografske sredine

7.3. Povezanost socioekonomskog statusa roditelja i pragmatičkih vještina njihove djece

Na temelju ovih rezultata i na temelju literature postavljene hipoteze H1, očekivalo se kako će postojati statistički značajna razlika između sudionika s područja Pazina i područja Zagreba i u uspješnosti na testu pragmatičkih vještina. U svrhu provjere ove hipoteze, proveden je Mann-Whitney U test. Rezultati se nalaze u Tablici 6.

Tablica 6. Razlika u Indeksu pragmatičkog jezika između djece iz Pazina i djece iz Zagreba

TOPL-2	Veličina uzorka	Medijan	U-vrijednost	Z vrijednost	Razina značajnosti (p)	Veličina efekta (r)
Pazin	54	99	1156,5	1,571	0,116	0,153
Zagreb	52	101				

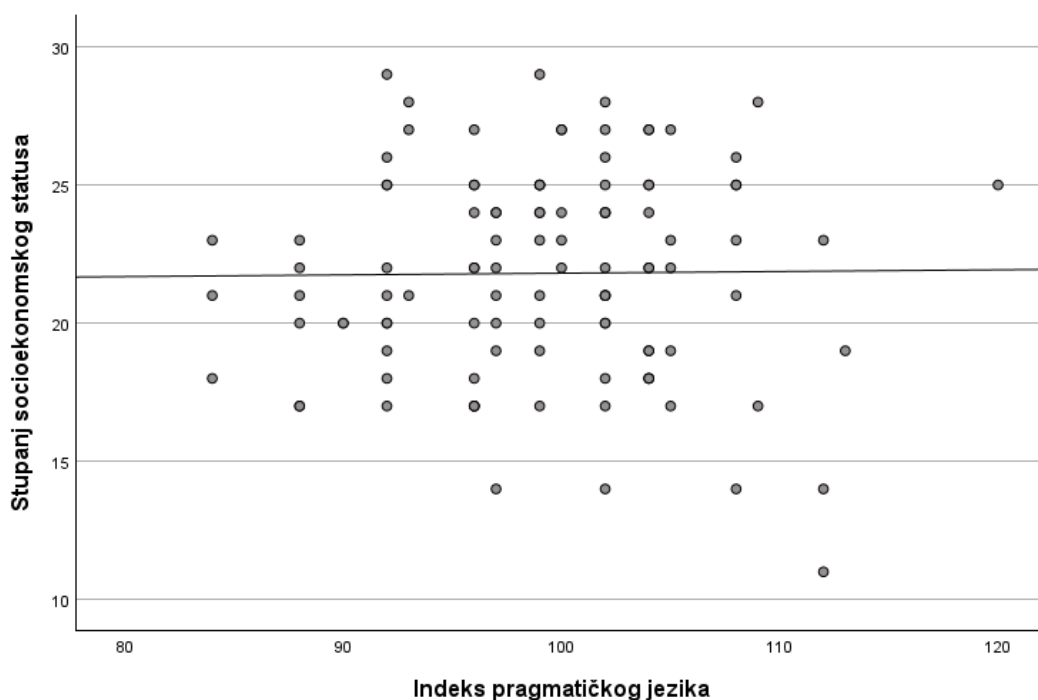
Provedbom Mann Whitney-U testa, utvrđeno je kako nema statistički značajne razlike između rezultata na testu pragmatičkih vještina (TOPL-2-HR) koje postižu ispitanici s područja

Pazina (medijan = 99, N = 54) i ispitanici s područja Zagreba (medijan = 101, N = 52), $U = 1156,5$, $z = 1,571$, $p > 0,05$, $r = 0,153$.

Već ovi rezultati mogu navesti na potencijalni zaključak kako ukupni uspjeh svih ispitanika neće biti povezan s ukupnim rezultatima na upitniku za procjenu socioekonomskog statusa. Za utvrđivanje povezanosti stupnja socioekonomskog statusa roditelja i uspješnosti njihove djece na testu pragmatičkog jezika korišten je Spearmanov koeficijent korelacije. Rezultati su prikazani u Tablici 7. te grafički dijagramom na Slici 4.

Tablica 7. Povezanost SES-a i pragmatičkih vještina djece

		Indeks pragmatičkog jezika
Stupanj socioekonomskog statusa	Koeficijent korelacije	0,063
	Razina značajnosti	0,524

Slika 4. Povezanost SES-a i pragmatičkih vještina djece

Provedbom statističke obrade utvrđeno je da ne postoji statistički značajna povezanost između broja bodova ostvarenih na upitniku za procjenu socioekonomskog statusa i postignutog rezultata djece na TOPL-2 testu ($r = 0,064$, $p > 0,05$).

Ovakvi rezultati nisu u skladu s velikim dijelom literature koja pronalazi povezanost SES-a i jezičnih vještina, pa tako i konkretno pragmatičkih vještina. Jedan od potencijalnih razloga za to mogao bi biti sam uzorak. Ako pogledamo krivulju distribucije rezultata na upitniku za procjenu SES-a, možemo uočiti da su rezultati daleko od normalno distribuiranih. U nekoliko bodovnih skupina jednak je broj ispitanika koji je postigao isti rezultat, dok između tih skupina ima nekoliko naglih padova i skokova u frekvenciji. Takva distribucija upućuje na ne-heterogen uzorak kada je u pitanju socioekonomski status. Iako je uzorak uzet iz dvije različite socioekonomske sredine s različitim stupnjem urbaniziranosti čime je dobiven relativna raznolikost uzorka, i dalje je riječ o malom području Republike Hrvatske u kojoj ne postoje značajne oscilacije u SES-u te je uglavnom riječ o srednjoj klasi. S druge strane, rezultati na testu pragmatičkih vještina bliži su normalnoj distribuciji.

Nadalje, sam instrumentarij istraživanja nije standardiziran. Prijevod testa TOPL-2, kako je već spomenuto, napravljen je u sklopu diplomskog rada (Perić, 2022) te je, do ovog istraživanja, ostvarena samo jedna pilot provedba na uzorku od 32 djece. Također, upitnik za procjenu SES-a kreiran je samo za potrebe ovog istraživanja te je bodovan prema samostalno kreiranoj ljestvici bodovanja.

Osim navedenog, može se spekulirati o tome da su testne situacije različite od onih u stvarnim komunikacijskim situacijama. Naime, dijete može imati znanje o pragmatičkim i komunikacijskim pravilima, ali one razlike koje bismo mogli očekivati s obzirom na SES, mogle bi biti vidljive u primjeni tih pravila, a manje u samom znanju o njihovu postojanju. Uzorak predstavljaju djeca predškolske i rane školske dobi koja su već uključena u odgojno-obrazovni sustav. Može se pretpostaviti da će roditeljski utjecaj, pa i sam utjecaj SES-a roditelja, na djetetov jezični razvoj, pa tako i onaj pragmatički, imati manji utjecaj nego što je to bilo u ranijoj dobi kada je dijete izloženo većinski roditeljskom utjecaju.

S druge strane, sami ispitni uvjeti bili su ograničeni u smislu adekvatnih uvjeta za koncentraciju. Iako su djelatnici odgojno-obrazovnih ustanova u kojima je provedeno istraživanje nastojali omogućiti što adekvatnije uvjete, povremeni i varijabilni distraktori bili su neizbježni. Što od onih vanjskih kao što su buka i prisutnost drugih osoba u prostoriji, do onih unutarnjih kao što su umor, sram i slično.

7.4. Povezanost SES-a majke odnosno oca i pragmatičkih vještina djece

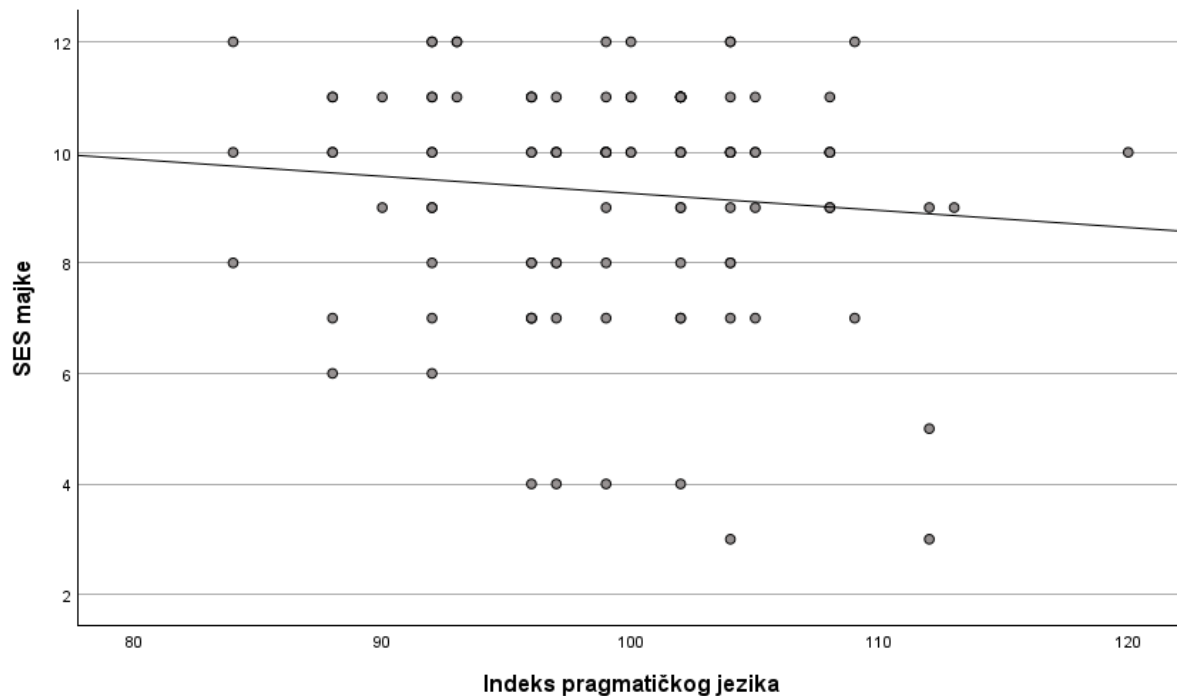
Pregledavajući dostupnu literaturu nailazimo na pregled utjecaja svakog roditelja zasebno na različite aspekte djetetova razvoja, pa tako i na jezik (npr. Varghese i Wachen, 2016). Najčešće se naglašava veća uloga majke ili je ona jedini predmet istraživanja (npr. Stein, Malmberg, Sylva, Barnes i Leach, 2008; Pancsofar i Vernon-Feagans, 2006). Međutim, važnost se pridaje i očevoj ulozi. Kada je riječ o ulozi SES-a, uglavnom se govori o utjecaju očeva obrazovanja, zarade, stambenog pitanja ili bračnog statusa (npr. Lankinen, Lähteenmäki, Kaljonen i Korpilahti, 2018).

Osim veze ukupnog SES-a roditelja i uspješnosti njihove djece na testu pragmatičkih sposobnosti, ispitano je i postoji li povezanost između SES-a majke ili SES-a oca te, ukoliko postoji povezanost, je li razlika značajna. S obzirom da nije dobivena značajna povezanost ukupnog SES-a, zanima nas postoji li povezanost sa SES-om samo jednog roditelja. Rezultati su prikazani u Tablici 8.

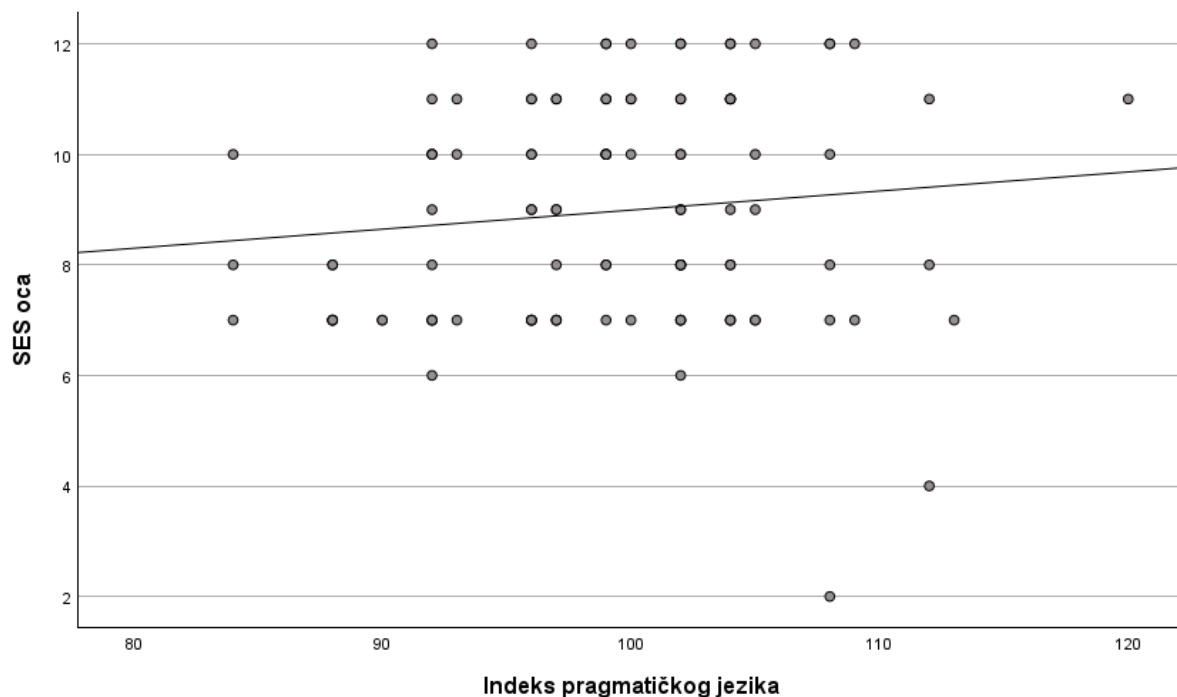
Tablica 8. Povezanost IPJ-a i obrazovanja oca odnosno majke

TOPL-2	Obrazovanje majke	Obrazovanje oca
Koeficijent korelacije	-0,07	0,16
Razina značajnosti	0,457	0,110

Provedbom Spearmanovog koeficijenta korelacije, utvrđeno je da ne postoji statistički značajna povezanost između SES-a majke ($r = -0,07$, $p > 0,05$) niti SES-a oca ($r = 0,16$, $p > 0,05$) i pragmatičkih vještina njihove djece. Vizualni prikaz vidljiv je na dijagramima na Slici 5. i Slici 6.

Slika 5. Povezanost Obrazovanja majke i indeksa pragmatičkog jezika djeteta

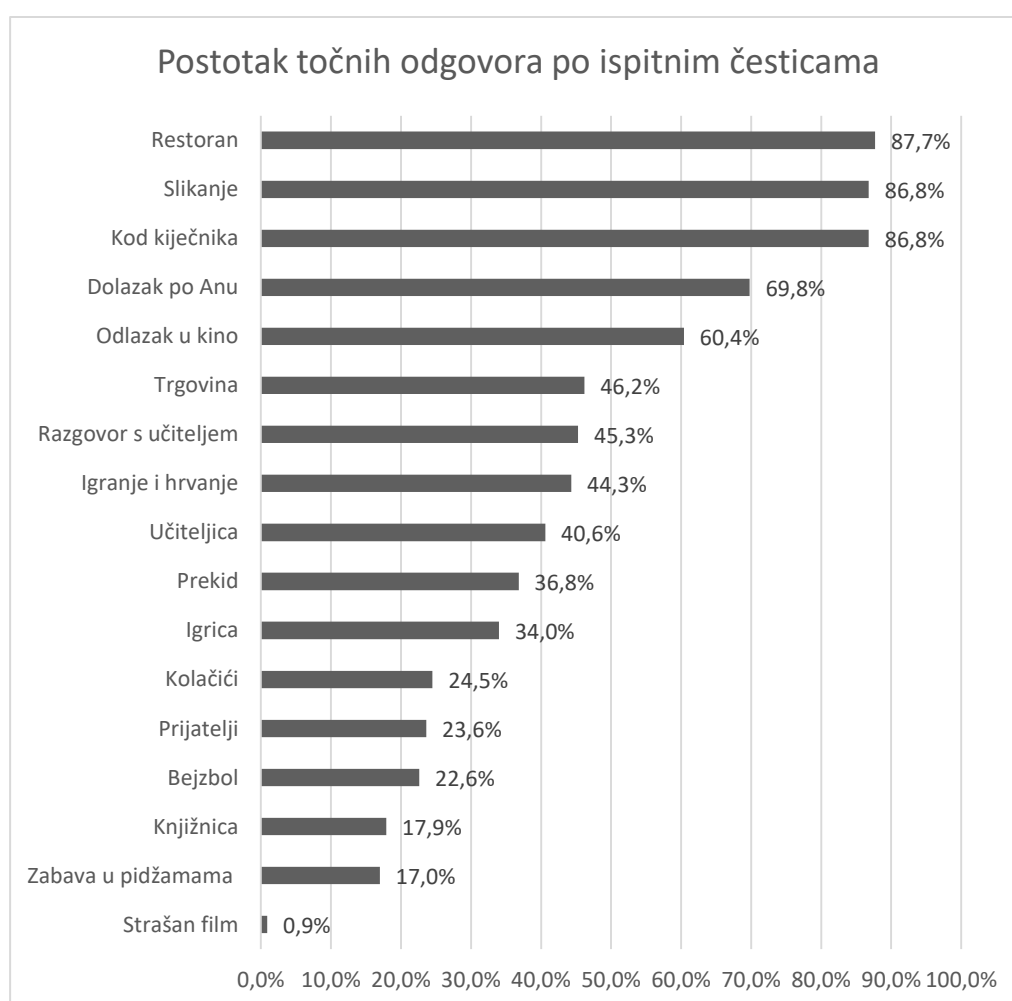
Slika 6. Povezanost Obrazovanja oca i indeksa pragmatičkog jezika djeteta

Na temelju prethodno dobivenih rezultata koji ukazuju na ne postojanje povezanosti između SES-a roditelja i pragmatičkih vještina djece, ova nepovezanost majčinog i očevog zasebnog SES-a očekivana je. Iako rezultati nisu značajni te nije utvrđena razlika među njima,

zanimljivo je primijetiti da je povezanost majčinog SES-a i pragmatičkih vještina negativna, dok je povezanost očevog SES-a i pragmatičkih vještina djeteta pozitivna. Ovakav rezultat ide u prilog istraživanjima koja su navedena u uvodu, a koja govore o značajnom očevu utjecaju na dječji jezični razvoj. Također, ovi konkretni rezultati mogu služiti kao indikacija za istraživanje u svrhu provjere ovih povezanosti. Usprkos tome, u ovom istraživanju zaključujemo kako povezanost nije postojala.

7.5. Rezultati na razini čestica

Provedena je analiza rezultata na temelju svake čestice pojedinačno. Na Slici 7. vidljiv je dijagram koji prikazuje postotak točnih odgovora po ispitnoj čestici.

Slika 7. Postotak točnih odgovora po ispitnim česticama

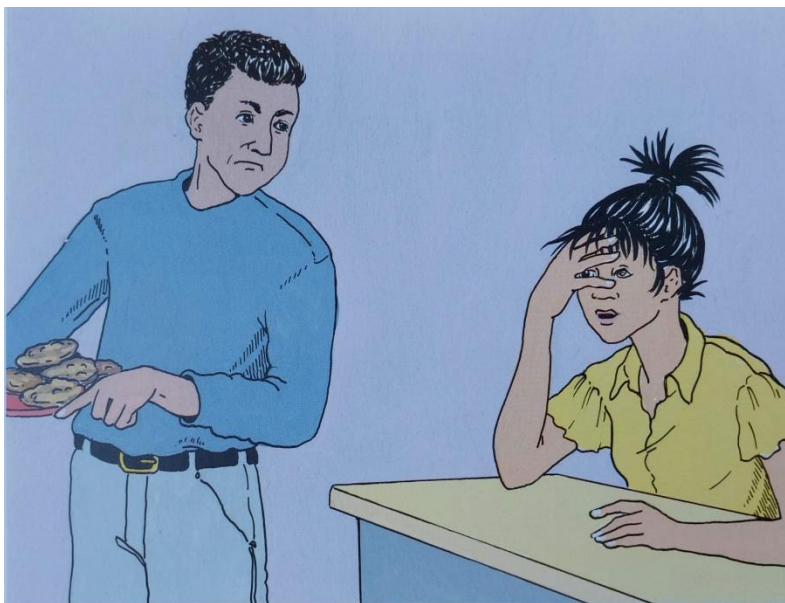
Na dijagramu je vidljivo kako postotak točnih odgovora nije ravnomjerno raspoređen po ispitnim česticama. Najveći broj točnih odgovora dobiven je na prve tri ispitne čestice

(*Liječnik, Restoran, Slikanje*). Najmanji broj točnih odgovora dobiven je na čestici *Strašan film*, točnije samo je jedan sudionik točno odgovorio od njih ukupno 106. U nastavku je izdvojeno nekoliko čestica s najnižim postotkom točnosti odgovora, a na kojima je uočeno najviše teškoća u razumijevanju pitanja i/ili davanja odgovora.

Kolačići

Postotak točnih odgovora na ovu ispitnu česticu je 24,5%, odnosno 26/106. Na Slici 8. prikazan je vizualni poticaj. Verbalni poticaj:

Marko je žurio podijeliti sve kolačiće. Zaboravio je dati jednog Ani. Ana je rekla, "Marko baš si nepristojan. Namjerno si me izostavio. Daj mi jedan kolačić." Marko se zaustavio i okrenuo. Rekao je Ani kako je ona ta koja je nepristojna. Ana je tada znala da mora popraviti situaciju između njih. Još uvijek je htjela dobiti kolačić. Što je rekla kako bi popravila situaciju?

Slika 8. Vizualni poticaj za česticu *Kolačići*

Na ovo se pitanje očekivao prepoznavanje loma u komunikaciji (tema) te odgovor koji uključuje ispriku i pokušaj zamolbe odnosno nagovaranja za kolačić (svrha). Odgovori koji su označeni kao netočni većinski su uključivali ili samo ispriku ili samo ponavljanje zahtjeva za kolačićem. Nekoliko odgovora upućivalo sadržavalo je Anino objašnjavanje Marku zašto njegovo ponašanje nije prikladno te na koji način je trebao ispravno postupiti – ponuditi Ani kolačić bez da ga ona pita. Možemo pretpostaviti kako djeca koja su protumačila Markovo ponašanje kao pogrešno nisu uzela u obzir vizualne tragove, odnosno Markov i Anin izraz

lica po kojima je vidljivo da je Marko ljut, a Ana se osjeća krivom. Osim prirode pogrešaka vidljive u samim odgovorima, postavljanjem potpitanja djeci, osobito predškolske dobi, utvrđeno je da jedan dio djece nije razumio sintagmu „popraviti situaciju“. Također, ono što je primijećeno i u drugim česticama koje su zahtijevale izricanje isprike, jest pojava uporabe isprike, ali bez razumijevanja razloga za ispriku. Ova pojava može ukazivati na dječje učenje *zlatnih riječi* (hvala, izvoli, molim, oprosti) napamet te njihovu uporabu prije nego je savladano njihovo potpuno razumijevanje.

Knjižnica

Postotak točnih odgovora na ovu ispitnu česticu je 17,9% odnosno 19/106. Na Slici 9. prikazan je vizualni poticaj. Verbalni poticaj:

Učenicima je pružena mogućnost da dobiju slobodno vrijeme ako uspiju biti tihi u knjižnici. Ana je bila jako glasna te je govorila o problemu kojeg je imala. Marko i Sara su gledali Anu. Vidjeli su kako se osjeća, ali su željeli da se stiša u knjižnici. Što bi oni mogli reći Ani?

Slika 9. Vizualni poticaj za česticu *Knjižnica*

Odgovor na ovo pitanje trebao je sadržavati prepoznavanje Anine uzrujanosti i ljutnje (publika), pokušaj pristojnog nagovaranja Ane da se stiša (svrha) te uzeti u obzir neke od vizualnih tragova koji ukazuju na Anino raspoloženje. Najčešći netočni odgovor djece bio je vrlo uzrujana molba ili zahtjev da se Ana stiša uz pojašnjavanje posljedica do kojih će doći u

suprotnom. Kako je navedeno manje od 18% djece prepoznalo je kako je prilikom molbe potrebno shvatiti tuđi položaj i osjećaje.

Strašan film

Postotak točnih odgovora na ovu ispitnu česticu je 0,9%, odnosno 1/106. Na Slici 10. prikazan je vizualni poticaj. Verbalni poticaj:

Marko je pričao o strašnom filmu kojeg je gledao. Sara više nije htjela slušati o tome. Što je rekla?

Slika 10. Vizualni poticaj za česticu *Strašni film*

Odgovor na ovu ispitnu česticu trebao je uključivati pokušaj promjene teme (tema) prepoznavanje načina Markovog govora (publika), a koji zahtjeva direktan zahtjev za promjenu teme (svrha). Odgovor djece je ovdje najčešće bio vrlo kratak npr. *Prestani!*, *Ne želim to slušati!*, *Dosta!* itd. Dodatnim potpitanjima nastojalo se usmjeriti dijete da se dosjeti načina na koji bi Marko mogao udovoljiti Sari. Odgovori na ta potpitanja su najčešće uključivali obraćanje odrasloj osobi ili Anino povlačenje iz komunikacijske situacije

Točnost odgovora na ovoj ispitnoj čestici značajno odudara od postotka dobivenog u pilot istraživanju (Perić, 2022), a koji je iznosio 78,1%. Razlog tome može biti u drugačijem načinu provođenja samog ispitivanja, u prirodi potpitanja koja su postavljana djeci i u načinu samog bodovanje. S obzirom da je test tek preveden i nema edukacije za njegovu provedbu, njegova pouzdanost ponovne provedbe nije zagarantirana.

8. ZAKLJUČAK

Pragmatika i socioekonomski status dva su koncepta koja je teško definirati i staviti unutar jednostavnih okvira. S jedne je strane pragmatika kao lingvistički koncept, jezična sastavnica koja govori o širokoj uporabi jezika, te s druge strane SES, kao pojam koji je često predmet socioloških i ekonomskih istraživanja, ali zbog svog širokog djelovanja ima udjela i u drugim znanstvenim disciplinama. Socioekonomski status utječe na najraniji dječji razvoj, čak i prije rođenja. Vrlo brzo po rođenju, u prvoj godini života, komunikacija, kao baza za razvoj cjelokupnog jezika pa tako i pragmatike, počinje svoj razvoj. Znamo kako se komunikacija, jezik i govor uvelike razvijaju pod utjecajem okoline, a najraniju okolinu za dijete predstavlja obitelj, prvenstveno roditelji. Socioekonomski status, kao faktor širokog djelokruga, oblikuje tu okolinu i kroz različite kanale utječe na djetetov razvoj, pa tako i jezični.

U ovom radu, koristeći nestandardizirani test za procjenu pragmatičkog jezika djece u dobi od 6;00 do 7;11 godina, ispitana je povezanost SES-a roditelja i pragmatičkih vještina njihove djece. Uz to, ispitani su zasebni odnosi majčinog odnosno očevog SES-a i pragmatičkih vještina djece te postoje li razlike u odnosu na urbanu sredinu u kojoj dijete odrasta. Obradom sakupljenih podataka pokazalo se da, među svim varijablama koje su stavljene u odnos, nije pronađena povezanost odnosno razlika, ovisno što se u kojem odnosu ispitivalo. Mnogi su faktori mogli utjecati na ovakve rezultate. Počevši od ispitnih uvjeta koji nisu omogućavali prezentiranje potpunog potencijala djeteta, preko nestandardiziranog instrumentarija i prigodnog uzorka, do subjektivnih faktora djece i ispitivača. Takvi su rezultati suprotni većini istraživanja, međutim imaju svoju vrijednost. Prvenstveno, rezultati djece na TOPL-2-HR testu mogu poslužiti kao pomoć u njegovoj eventualnoj budućoj standardizaciji. Rezultati ukazuju kako je potrebna dodatna jezična prilagodba te veći uzorak. Osim toga daju i kvalitativni uvid u dječji način razumijevanja socijalnih situacija. Nadalje, kako se pokazalo da postoje razlike u SES-u roditelja iz manje i veće urbane sredine, ali ne i u pragmatičkim vještinama njihove djece, takav rezultat može upućivati na već spomenutu važnost odgojnih institucija (Pace i sur., 2017). Naime, djeca u dobi od 6;00 do 7;11 godina, već imaju iskustvo odgojno obrazovnih programa koji su drugačiji od onih kod kuće te mogu nadomjestiti nedostatke koji eventualno nastaju pod utjecajem nižeg obiteljskog SES-a. Na kraju, sukladno prethodnim istraživanjima koja navode sve veću ulogu oca, i u ovom istraživanju dobivene su, doduše ne značajne, više stope povezanosti očevog SES-a nego majčinog. Iako ova povezanost i razlika nisu značajne, zajedno sa rezultatima prethodnih istraživanja, upućuju na povećanje trendova uključenosti oba roditelja u odgoj djeteta zahvaljujući čemu zasigurno

možemo očekivati pozitivan učinak na dijete u vidu bogatijeg jezičnog unosa, ali i emocionalnog i općeg razvoja.

9. LITERATURA

1. Akmajian, A., Farmer, A. K., Bickmore, L., Demers, R. A., i Harnish, R. M. (2017). *Linguistics: An introduction to language and communication*. MIT press.
2. American Psychological Association (2015) *Measuring Socioeconomic Status and Subjective Social Status* <https://www.apa.org/pi/ses/resources/class/measuring-status> preuzeto 7.8.2023.
3. American Psychological Association (2022). *Socioeconomic status*. <https://www.apa.org/topics/socioeconomic-status> preuzeto 7.8.2023.
4. American Speech-Language-Hearing Association (2023) *Social Communication*. <https://www.asha.org/public/speech/development/social-communication/> preuzeto 28.7.2023.
5. Andersen, E. (1990). *Speaking with style: The sociolinguistic skills of children*. London, England: Routledge.
6. B., Goodman, W., Crouter, A. C., Lanza, S. T. i Cox, M. J. (2008). Paternal work characteristics and father-infant interactions in low-income, rural families. *Journal of Marriage and Family*, 70(3), 640-653.
7. Bates, E. (1999). On the nature and nurture of language. *Frontiere della biologia il cervello di homo sapiens [Frontiers of biology: the brain of homo sapiens]*. Istituto della Enciclopedia Italiana, 241-265.
8. Blaži, D. (2016): Komunikacijski poremećaji – iskustva i mogućnosti. *Paediatr Croatica*, 60(1), 160-166.
9. Bloom, L., Rocissano, L. i Hood, L. (1976). Adult child discourse: Developmental interaction between information processing and linguistic knowledge. *Cognitive Psychology*, 8, 521–552.
10. Blum-Kulka, S., Huch-Taglicht, D. i Avni, H. (2004). The social and discursive spectrum of peer talk. *Discourse Studies*, 6, 307–328
11. Bosco, F. M., Tirassa, M. i Gabbatore, I. (2018). Why pragmatics and theory of mind do not (completely) overlap. *Frontiers in Psychology*, 9, 1453.
12. Bradley, R. H., i Corwyn, R. F. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annual review of psychology*, 53(1), 371-399.

13. Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental psychology*, 22(6), 723.
14. Cekaite, A. (2012). *Child Pragmatic Development. The Encyclopedia of Applied Linguistics*.
15. Crystal, D. i Robins, R. H. (2023). *language. Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/topic/language> preuzeto 15.7.2023.
16. Gallo, L. C. i Matthews, K. A. (2003). Understanding the association between socioeconomic status and physical health: do negative emotions play a role?. *Psychological bulletin*, 129(1), 10.
17. Hoff, E. (2008). *Language development*. Belmont: Wadsworth.
18. Hoff, E., Laursen, B., i Bridges, K. (2012). Measurement and model building in studying the influence of socioeconomic status on child development. *The Cambridge handbook of environment in human development*, 590-606
19. Hoff, E. i Ribot, K. M. (2015). Language development: Influence of socio-economic status. U: Wright, J. D. (ur.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (324-328). Elsevier
20. Ivšac Pavliša, J. (2010). Atipični komunikacijski razvoj i socioadaptivno funkcioniranje u ranoj dobi. *Društvena istraživanja* 19: 279-303.
21. Ivšac, J. i Gaćina, A. (2006). Postoji li pragmatički jezični poremećaj?. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 42(2), 15-29.
22. Jelaska, Z. (2005). Jezik, komunikacija i sposobnosti: nazivi i bliskoznačnice. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, 52(4), 128-138.
23. Kemper, S. (1984). The development of narrative skills: Explanations and entertainments. *Discourse development: Progress in cognitive development research*, 99-124.
24. Kovačević M., Jelaska, Z., Kuvač Kraljević, J., Cepanec, M. (2007). Komunikacijske razvojne ljestvice (KORALJE). Zagreb: Naklada Slap.
25. Kuvač-Kraljević, J., Blaži, A., Schults, A., Tulviste, T. i Stolt, S. (2021). Influence of internal and external factors on early language skills: A cross-linguistic study. *Infant Behavior and Development*, 63, 101552.

26. Kyratzis, A., Marx, T., i Wade, E. R. (2001). Preschoolers' communicative competence: Register shift in the marking of power in different contexts of friendship group talk. *First Language*, 21, 387–431.
27. Lankinen, V., Lähteenmäki, M., Kaljonen, A. i Korpilahti, P. (2018). Father–child activities and paternal attitudes in early child language development: The STEPS study. *Early Child Development and Care*, 190(13), 2078-2092.
28. Madya, R., Malik, M., i Suparno, S. (2019). The impact of socioeconomic status (SES) on early childhood language development. U: *International Conference on Special and Inclusive Education* (pp. 140-145). Atlantis Press.
29. Oakes, J. M. i Rossi, P. H. (2003). The measurement of SES in health research: current practice and steps toward a new approach. *Social science & medicine*, 56(4), 769-784.
30. Pace, A., Luo, R., Hirsh-Pasek, K. i Golinkoff, R. M. (2017). Identifying pathways between socioeconomic status and language development. *Annual Review of Linguistics*, 3, 285-308.
31. Pancsofar, N., i Vernon-Feagans, L. (2006). Mother and father language input to young children: Contributions to later language development. *Journal of applied developmental psychology*, 27(6), 571-587.
32. Premack, D., i Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and Brain Sciences*, 1(4), 515-526.
33. Reese, E., Suggate, S., Long, J. i Schaughency, E. (2009). Children's oral narrative and reading skills in the first 3 years of reading instruction. *Reading and Writing*, 23, 627-644.
34. Stein, A., Malmberg, L. E., Sylva, K., Barnes, J. i Leach, P. (2008). The influence of maternal depression, caregiving, and socioeconomic status in the post-natal year on children's language development. *Child: care, health and development*, 34(5), 603-612.
35. Varghese, C. i Wachen, J. (2016). The determinants of father involvement and connections to children's literacy and language outcomes: Review of the literature. *Marriage & Family Review*, 52(4), 331-359.

10. PRILOZI

Prilog 1. Upitnik za procjenu socioekonomskog statusa s prikazom bodovanja

ČESTICA	SUBČESTICE	ORDINALNA VRIJEDNOST
Obrazovanje majke/oca	<ul style="list-style-type: none">- Završena osnovna škola- Završena srednja škola- Završen preddiplomski studij/viša škola- Završen diplomski studij- Završen poslijediplomski studij	1 – 5
Radni status majke/oca	<ul style="list-style-type: none">- Nezaposlen/a- Zaposlen/a na pola radnog vremena- Zaposlen/a na puno radno vrijeme- Mirovina	0 – 3
Radno mjesto majke/oca	Klasifikacija zanimanja prema Nacionalna klasifikacija zanimanja 2010. <ul style="list-style-type: none">- NKZ 10	1 – 4
Imovinsko stanje u odnosu na sredinu	<ul style="list-style-type: none">- Mnogo lošije od prosjeka- Nešto lošije od prosjeka- Ni bolje, ni lošije od prosjeka- Nešto bolje od prosjeka- Mnogo bolje od prosjeka	1 – 5